

155

PORADNIK LEKARSKI

W CHOROBYCH HEMOROIDALNYCH,

OBEJMUJĄCY

ROZLICZNE POJAWY TYCH CHOROBY, A NASTĘPNIE
PORZĄDEK ŻYCIA, SPOSOBY LECZENIA, ORAZ PRZEPISY
LEKARSKIE Z NAJSŁAWNIEJSZYCH DZIEŁ WYJĘTE.

przez

M. Studenckiego

LEKARZA KLASY I. I AKUSZERA W WARSZAWIE.

W WARSZAWIE,

W DRUKARNI S. ORGELBRANDA,

przy ulicy Miodowej Nr. 495.

1853.

Cena kop. sr. 50.

~~155~~

155/58

PORADNIK LEKARSKI
W CHOROBACH HEMOROIDALNYCH.

155/188 *dp*

PORADNIK LEKARSKI

W CHOROBACH HEMOROIDALNYCH,

OBEJMUJĄCY

ROZLICZNE POJAWY TYCH CHORÓB, A NASTĘPNIE
PORZĄDEK ŻYCIA, SPOSOBY LECZENIA, ORAZ
PRZEPISY LEKARSKIE Z NAJSŁAWNIEJSZYCH
DZIEŁ WYJĘTE

PRZEZ

M. Studenckiego

LEKARZA KL. I. I AKUSZERA W WARSZAWIE.

**Biblioteka Towarz. Lekarek
gub. Lubelskiej**

W WARSZAWIE,

W DRUKARNI S. ORGELBRANDA,

przy ulicy Miodowej N. 495.

1853.

122/28

5337

Wolno drukować, z warunkiem złożenia w Komitecie Cenzury,
po wydrukowaniu prawem przepisanej liczby egzemplarzy.

Warszawa dnia 25 Czerwca (7 Lipca) 1852 r.

Starszy Cenzor **A. Packhäuser.**

Biuro Cenzury
ul. Krakowska 10

W WARSZAWIE

akt 93-1452

122

CZĘŚĆ ANATOMICZNO-FIZYOLOGICZNA.

O wątrobie.

Wątroba, najważniejszy organ w ekonomii zwierzęcej, największy oraz ma wpływ na rozwijaniu się hemoroid w człowieku. Leży ona w jamie brzusznej pod mięsem przedziałowym po prawej stronie w okolicy nadbrzusznj prawej, rozciągając się lewym płatem do okolicy nadbrzusznj lewej. Jest trzewem brzusznm największm ze wszystkich trzew, ma szerokości pół stopy a długości jedną stopę. Płaszczyzna jój górna albo raczej przednia jest wypukła i gładka, dolna zaś czyli tylna wklęśła, ma też różne wyniosłości i wklęśłości.

Dzieli się na dwa płaty, to jest prawy większy i lewy mniejszy, które jednak samym miąższem są połączone. Przykrywa prawym płatem kiszkę dwunastocelową, część kiszki grubiej, oraz górną część nérki prawej; lewym zaś płatem przykrywa część żołądka. Na dolnej powierzchni jej znajduje się wcięcie czyli rowek wielki, dzielący ją na dwie części: prawą i lewą. Rowek ten przecięty jest drugim, w którym leży żyła wrotna oraz naczynia wątroby, i z niego wychodzi kanał wyprowadzający wątrobowy. Leży jeszcze na dolnej powierzchni prawego płatu pęcherz żółciowy. Cała wątroba waży 3 do 4 funtów, zawieszona w jamie brzusznej za pomocą więzadeł, tak że nawet przy wielkich wstrząśnieniach nie ulega niebezpieczeństwu, ani ciśnieniem swoim innym organom brzuszным w ich działaniach przeszkadzać nie może. Wątroba, trzew gruczołkowaty, składa się z płatów, płateczków i ziarenek opatrzonych kanałami wyprowadzającymi.

Przewody żółciowe.

Podstawę wątroby stanowią kanaliki, które zawierają w sobie żółć i zajmują największą część miąższu tego trzewu, a na około nich rozpościerają się najdelikatniejsze naczynia włoskowate krwionośne. Kanaliki te są tém dla wątroby, czém pęcherzyki powietrzne dla płuc.

O żyłę wrotną.

Jak płuca mają podwójne naczynia krew do siebie prowadzące; to jest tętnicę płucową, w której przebiega pewna ilość krwi czarnej do płuc wpływającej i przemieniającej się w czerwoną, a drugą tętnicę oskrzelową (art. bronchialis), przeznaczoną do prowadzenia krwi czerwonej dla wyżywienia płuc, tak téż i wątroba otrzymuje krew ciemnoczerwoną przez dużą żyłę wrotną, z której się wydziela żółć, oraz krew jasnoczerwoną przez tętnicę wątrobową dla wyżywienia wątroby.

Żyłą wrotną nazywamy kanał żylny pod wątrobą, w właściwym rowku umieszczony, a przeznaczony do przyjmowania krwi wraca-

jącej ze wszystkich żył, które biorą początek w wnętrznościach brzusznych do trawienia służących; jako to: żołądka, pęcherza żółciowego, śledziony, gruczołu ślinowo-brzusznego, kiszek cienkich i grubych, siatek, nakoniec gruczołów limfatycznych. Żyła wrotna rozdziela się jak korzeń drzewa w massie wątroby na coraz mniejsze gałązki, które gruzłom tego trzewu doprowadzają krew dla wydzielenia z niej żółci, poczem znowu gromadzą się w większe kanaliki, nakoniec przechodzą w jeden kanał wylewający krew z całej wątroby zebraną do żyły wielkiej niższej (v. cava in.), która do serca uchodzi.

O pęcherzu żółciowym.

Pęcherz żółciowy leży na dolnej płaszczyźnie prawego płatu wątroby, tak iż ma kierunek z przodu ku tyłowi, z prawej ku lewej stronie, a w postawie stojącego człowieka z dołu do góry. Pęcherz żółciowy jest workiem błoniastym podłużno-okrągłym kształtu gruszkowatego. Podstawa czyli przedni koniec pęcherza jest zamknięty i zaokrąglony, od podstawy

zaczyna się powiększać, od środka się coraz zmniejsza, a najbardziej zwężona jego część zowie się *szyją pęcherza*. Szyja przechodzi w ciasny kanał zwany przewodem pęcherza (*ductus cisticus*), który w kierunku osi pęcherza, idzie razem z przewodem wątroby, potem się z nim łączy w jeden kanał wspólny kończący się w kiszce dwunastocalowej.

Droga, jaką odbywa żółć.

Żółć po zebraniu się ze wszystkich kanałów żółciowych w przewodzie wątroby, udaje się do przewodu spólnego pęcherza żółciowego i wątroby, zkąd podczas trawienia wchodzi do kiszki dwunastocalowej; lecz w czasie wolnym od trawienia przechodzi do pęcherza żółciowego, gdzie podlega niektórym zmianom, tu bowiem w przechodzie do kiszki dwunastocalowej coraz bardziej gęstnieje i większą przybierając gorycz, łatwiej nadaje papce żołądkowej naturę zwierzęcą, czyni ją zdolniejszą do pożywienia, oraz pobudza kiszki do ruchu ciągłego, dla przeprowadzenia pokarmów, i dla

wydzielenia z nich części pożywnych i odosobnienia ekskrementów.

Czynność fizyologiczna wątroby.

Powszechna bytność wątroby w całym królestwie zwierzęcym (nie masz bowiem zwierzęcia, któremu by wątroby brakło), pokazuje już dostatecznie, jak ważną ten trzew odgrywa rolę w ekonomii zwierzęcej; czynnością zaś jej fizyologiczną jest odosobnienie żółci tak niezbędnie potrzebnej do trawienia.

O kiszkach i trawieniu.

Jama brzuszna zawiera jeszcze w sobie ważne organa w hemoroidach wielki udział mające, jakimi są kiszki ze wszystkimi swemi gruczołami, naczyniami i nerwami. Kiszki dzielą się na żołądek, kiszki cienkie i grube.

Żołądek zaczynający się od rozszerzenia się kanału pokarmowego pod mięsem przedziałowym, leży po lewej stronie okolicy nadbrzuszej i zachodzi w okolice wątroby ku prawej

stronie, gdzie się zwęża i przechodzi do kiszki zwanéj kiszką dwunastocalową. Z kizek cienkich odróżniamy kizkę dwunastocalową w okolicy prawéj nadbrzusznój leżącą, która otacza grubszy koniec gruczołu slinowo-brzusznego, tudzież wszystkie inne kizki zwane *cienkimi*, leżące w okolicy średniobrusznój, a przechodzące do kizek grubych.

Kizki grube daleko krótsze od cienkich dzielimy na kizkę *ślepą, kółkową* i *odchodową*. Naczyniami kizek są tętnice, pochodzące z głównej tętnicy *aortą brzuszną* zwanéj, oraz żyły zaczynające się od włoskowatych naczyń, i odprowadzające krew do jednéj żyły wielkiéj zwanéj żyłą *wrotną*. Naczynia kizki odchodowéj zwane są naczyniami hemoroidalnemi (*arteriae et Venae haemorrhoidales*). Nerwy trzew brzuszných pochodzą z nerwu sympatycznego wielkiego złączonego ze wszystkimi nerwami mleczu kręgowego.

Czynność fizyologiczna kizek.

Kizki są przeznaczone do trawienia pokarmów, czyli do odbywania czynności mających

przeistaczać pokarmy, od chwili przyjęcia ich, aż do chwili wyprowadzenia z nich soku pokarmowego (chilus) do krwi, i wyrzucenia ekskrementów.

Trawienie dzielą fizyologowie na następujące akta: 1) *Mastykacya*, czyli rozdrobienie pokarmów za pomocą zębów; 2) *oślinienie* pokarmów w jamie ust, 3) *Polykanie* i doprowadzenie pokarmów do żołądka; 4) *Chimifikacya*, czyli rozrobienie pokarmów w papkę; za pomocą rozkładu chemicznego przez sok żołądkowy; 5) *Chylifikacya*, czyli trawienie kiszek cienkich; 6) *Exkrecya*, czyli tworzenie się ekskrementów w kiszkaach grubych. Skoro pokarmy dostają się do żołądka, ten zmienia tak swoje położenie, że jego brzeg dolny wznosi się do góry, przez co pokarmy do kanału pokarmowego wracać nie mogą. Przez ruch robaczkowy żołądka, pokarmy zostają wymieszane sokiem żołądkowym, co trwa niejaki czas, dopóki cały pokarm nie zamieni się w papkę jednostajną nieco kwaśną, koloru różnego, stosownie do użytych pokarmów, którą nazywamy *chimus*, a cały ten akt *chimifikacyą*. Za przemianą pokarmów w *chimus* następuje częściowe wypróżnienie się żołądka z papki,

która przechodzi do kiszki dwunastocalowej, jeżeli do żołądka nie przybywają nowe pekarmy, odosobnienie soku żołądkowego ustaje, a żołądek przybiera znowu położenie jakie miał przed rozpoczęciem się chemifikacyi.

Kiszka dwunastocalowa przyjmuje papkę z żołądka, która zmieszana zostaje z żółcią i sokiem ślinowo-brzusznym. Po zmieszaniu się z temi sokami, papka zostaje popychaną ruchem robaczkowatym do kiszek cienkich, a za pomocą tegoż ruchu rozprowadzoną po wszystkich kiszkach. Kiszki cienkie mają na swojej płaszczyźnie wewnętrznej niezliczoną liczbę kosmyków, które wsysają sok mleczny z pokarmów rozrobionych, doprowadzając go do krwi dla wyżywienia wszystkich części ciała, a części niezdolne do wyżywienia zostają popychane do kiszki grubiej, ztamtąd zaś jako ekskrementa, zbierają się w kiszce odchodowej, zkąd potem w swoim czasie, jako obce ciało zostają wyrzucone.

Zmiany anatomiczne hemoroid.

Zjawiska ciągłe. W chorobach hemoroidalnych żyła wrotna, żyła wątrobowa, a nawet i żyła wielka niższa nabierają większej objętości, a same błony tychże żył, stają się grubsze, mi, zbitymi, kruchymi i tracą swą przezroczystość. *Zjawiska przemijające.* Kolor błon staje się czasami czerwonym, a krew w żyłach jest ciemno-czarna, żyły кишки odhodowej czasami twardnieją, a błona śluzowa téjże кишки często mięknieje.

CZĘŚĆ PATOLOGICZNA.

Co są hemoroidy? i przez jakie zjawiska dają się rozpoznać?

O żadnej chorobie ciała ludzkiego ludzie ukształceni, a nie znający się na sztuce lekarskiej tyle nie rozprawiają co o hemoroidach, jakkolwiek o żadnej chorobie tyle błędnych i fałszywych pojęć nie miano. Jedni sądzą że mają usposobienie do hemoroid, drudzy, że one już się u nich rozwinęły; najczęściej zaś jedni i drudzy się mylą. Wielu uważa hemoroidy za ukryte źródło swych cierpień, używają tedy oni środków przeciwko mniemanemu nieprzyjacielowi, mianowicie starając się upływ hemoroidalny sprowadzić; lecz mniemania ich nie

mają żadnej zasady; przyczyny cierpień jakich doświadczają, są wcale inne, a użyte przez nich niewłaściwe środki lekarskie są raczej szkodliwe niż skuteczne. Inni znowu uważają hemoroidy za chorobę bardzo niebezpieczną, której obawiając się dostać, więcej sobie szkodzą przez tę obawę, aniżeli by im sama choroba szkodziła. Są nareszcie i tacy, którzy cierpią rzeczywiście na hemoroidy, lub mają wyraźne do nich usposobienie, lecz nie wiedząc o tém, lub mniej zważając na swoje nawet najdogliwsijsze cierpienia, przez niestosowny i całkiem opaczny sposób życia, jeszcze powiększają złe nieuchronne, przez swoją niewiadomość i zaniedbanie. Wszyscy ci, pismo nasze z pożytkiem czytać będą, przez co sprostują swe wyobrażenie o hemoroidach, a jeżeli istotnie mają do nich usposobienie, lub te się w nich wkorzeniły, znajdą tu rady i środki, jak złemu weześnie zapobiedz, i jak się od niego uwolnić.

Nazwisko hemoroid, jak wiele innych wyrazów technicznych w medycynie, pochodzi z greckiego i znaczy upływ krwi. Nazywano je także złotą żyłą, bo podług mniemania dawnych lekarzy, uważano zjawienie się upływu hemoroidalnego za środek ubezpieczający od innych

chorób, i z tego powodu uważano je za dobrodzieństwo natury. Jednakże podówczas za wysoko ceniono leczenie własności hemoroid, jakkolwiek w szczególnych przypadkach, nie można im zbawiennego wpływu zaprzeczyć.

Osoby cierpiące na niedołążne trawienie, na zatkanie wnętrzości trzew brzusznych, wątroby i śledziony, lub też cierpiące na hypokondryę i inne rozliczne choroby, które mają swoje źródło w wnętrzościach brzusznych, mogą bez wątpienia, albo w części, albo też zupełnie od tych cierpień się uwolnić, czyli być uzdrowionemi, jeżeli się w nich pokaże upływ hemoroidalny. Co jednak zawsze jest chorobą, lubo mniej niebezpieczną i niepokojącą niż pomienione choroby, zawsze też uciążliwą dla chorego, i zmuszającą go do surowej i wielu upodobanych pokarmów i napojów wyrzekającą się dyety. Jeżeli więc taki chory nie zważa na dyetę, tedy hemoroidy mogą zdrowie jego bardzo zniszczyć, a nawet życie skrócić.

O rozmaitych postaciach, w których hemoroidy pokazać się mogą.

Hemoroidy w rozmaitych postaciach pokazać się mogą. Najpospolicij pokazują się one *otwarte* czyli *plynqce* lub tak zwane *ślepe*. Przy pierwszych pokazuje się upływ krwi z naczyń kiszki odchodowej, przy drugich zaś powstaje zwykle nabrzętkość naczyń krwionośnych kiszki odchodowej około otworu stolcowego, lub w samej kiszce odchodowej. Jeżeli ostrość krwi w wnętrzościach dolnej części brzucha skupiona wywiera swe skutki nie tak na naczynia krwionośne stolcowe, jak raczej na błonę śluzową wyścielającą wewnątrz kiszki odchodową, na położone tamże gruczoly; powstaje ztąd obfitsze wyrabianie się śluzu, który odpływając stolcem nosi nazwisko hemoroidów białych czyli flegmistych. Jeżeli znowu krew hemoroidalna mająca odejść stolcem uderza na części blisko stolca położone; jako to: na pęcherz urynowy lub części płciowe, stan iaki nazywamy hemoroidami pęcherza urynowego lub części płciowych; przy czém bywa urynowanie krwią, lub utrudniony bolesny

odpływ uryny, albo nareszcie co najczęściej się zdarza zatrzymanie się uryny.

Hemoroidy tak otwarte jako téż i ślepe są chorobą rzadko kiedy nagle się objawiającą, która zawsze do swojego rozwinięcia dłuższego czasu potrzebuje. Jeszcze przed ukazaniem się w otworze stolcowym tak zwanych guzów hemoroidalnych zjawiają się rozmaite dolegliwości i cierpienia, już w samym stolcu, już w dolnej części brzucha, które rzeczywiście są i nazywają się *przepowiedniami hemoroidalnymi* (molimina haemorrhoidalia).

Opisanie przypadłości, przez które rozmaite postaci hemoroid dają się rozpoznać.

Przypadłości przepowiedni hemoroidalnych (molimina haemorrhoidalia), są bardzo rozmaitego rodzaju, jednak dają się podzielić na trzy odmienne oddziały. Składają się *najprzód* ze zjawisk, które pokazują napływ krwi do kiszki odchodowej i przyległych jój części. *Powtórę* ze zjawisk oznaczających nieporządne krążenie krwi i napływ jój do odległych części. *Potrze-*

cie ze zjawisk, które każą nam wnioskować o złém trawieniu.

Nim te rozmaite przypadłości dokładnie określe, zwracam jeszcze uwagę na następujące punkta. Zjawiska przepowiedni hemoroidalnych nie zawsze i nie w każdej osobie, cierpieniom hemoroidalnym podpadającej objawiają się z równą i tąż samą mocą, u jednych bywają mocniejsze, u innych słabsze, a trwają dłużej lub krócej, ustają na czas i znowu wracają, co powtarza się tak długo, dopóki się nie objawi właściwy krwotok hemoroidalny, a wtedy dopiero następuje na czas pewny ulga, i chory zupełnego używa zdrowia. Czasem już zaraz po pierwszych oznakach wywiązać się mających hemoroid zjawia się krwotok. Czasem te zjawiska przepowiednie znikają zupełnie, nie zostawując po sobie najmniejszych śladów choroby, i nie wracają na nowo, chyba dopiero aż wtenczas, gdy jakie szkodliwe wpływy działać poczną. Wydarza się też często, że chory, doświadczywszy dolegliwości niżej opisać się mających, przez czas dłuższy lub krótszy zostaje od nich jakby znagła uwolnionym; ale natomiast wywiązują się symptomata zatkania wątroby, śledziony, pokazuje się żółtaczka,

kurecz żołądka, a nawet plucie krwią i gwałtowne bicie serca, któreto cierpienia jeżeli nie są zastarzałe, a upływ hemoroidalny nastąpi, zupełnie wyleczyć się dadzą.

O przepowiedniach hemoroidalnych, które wskazują napływ krwi do kiszki odchodowej i przyległych jej części, oraz podwyższoną czułość tychże części.

Te są najpospolitsze zjawiska, że chory doznaje bólu w kolumnie pacierzowej, jako też bólu w krzyżach i lędźwiach. Najczęściej ból powstaje w krzyżach, i postępuje częścią do góry, częścią zaś do uda. Ból ten jest albo gwałtownie kłujący, drący, albo też tępy i rozprężający. Powstaje on nagle za poruszeniem się lub nachyleniem, a im jest gwałtowniejszy tym prędzej mija. Przytém powstaje swędzenie i palenie w kiszce odchodowej i w stoleu, zdaje się choremu, jakby kołek tkwił w kiszce odchodowej, czuje też napieranie do oddawania stolca, palenie i ból w między-kroczu, przy czém ta część, (okolica między otworem stołcowym i częściami płciowemi) często nabrzmiewa, a to są właśnie zjawiska, które

pokazują chorobliwy napływ krwi do części płciowych, połączony z podwyższoną czułością tychże.

Tu jeszcze należą zjawiska: częste, a niekiedy bolesne napieranie do oddawania uryny, uryna zwykle ciemna, i zostawiająca mocny osad do stłuczonej cegły podobny, odchodzi kroplami z paleniem w kanale urynowym. U mężczyzny trafia się przytém swędzenie około żołądki i otworu kanału urynowego, wyprężenie członka i mocny popęd do drugiej płci. U kobiet zaś swędzenie i czerwoność warg wstydliwych.

Nie należy tu pominąć jeszcze jednego zjawiska znanego pod nazwiskiem *potu hemoroidalnego*. Ten pot pokazuje się około kiszki odchodowej, przy częściach płciowych, i na wewnętrznej stronie uda. Jest on gryzący, swędzący i nieprzyjemnego zapachu, części nim dotknięte zwykle są bardzo czerwone, a w czasie gorąca zaś sprawia nader nieprzyjemne uczucia, i czyni uciążliwém chodzenie.

O przepowiadniach hemoroidalnych, które się zasadzają na nieregularnym krwi obiegu, a ztąd na chorobliwym jej napływie do rozmaitych części.

Przepowiednie te zjawiają się uderzeniem krwi do głowy, piersi i brzucha, jako też poruszeniem febrycznym, to jest prędkim, pełnym i nieregularnym pulsem, biciem serca, uczuciem zimna, pragnieniem i podwyższeniem temperatury ciała.

Przy uderzaniu krwi do głowy, daje się uczuć i postrzegać ból głowy, jej zawrót, toż szum w uszach i jakieś ośmienie głowy, iskry przed oczami, gorączka, czerwoność twarzy i sen niespokojny. W razie uderzenia krwi do piersi uczuwa się ból w piersiach i uciśnienie w tychże, toż trudność oddychania, czasem się téż pojawia suchy kaszel, plucie krwią i bicie serca. W razie znowu uderzenia krwi do brzucha zjawiają się wszystkie symptomata złego trawienia, o których niżej mówić będziemy, oraz palenie, pukanie, niespokojność i bolesne uczucia w częściach brzusznych.

O przepowiadniach hemoroidalnych oznaczających złe trawienie.

Brak apetytu, nieprzyjemny smak w ustach, język obłożony, odbijanie się częste kwaśne, gniececie i ból w dołku sercowym, odęcie brzucha, częsty oddech śmierzących wiatrów, kolki, uczucie pełności i ciężaru w dolnej części brzucha, ból za dotknięciem brzucha, nie regularny stolec, raz rozwolnienie, drugi raz zatkanie stolca; oto są zjawiska, z których wnioskować można o złém trawieniu. Ważny wpływ, jaki cierpienia organów trawienia wywierają na cały stan zdrowia wywołuje jeszcze następujące zjawiska, szczególnie jeżeli złe trawienie trwa dłużej. Ociężałość, niechęć do pracy, osłabienie, ociężałość w członkach, bezsenność, a czasami nadzwyczajna chęć do snu, wychudnienie, bledność lub żółtość twarzy.

Ze wszystkich wspomnianych rozmaitych chorobliwych zjawisk, te, które dają poznać napływ krwi do kiszki odchodowej za najpewniejsze zwiastuny hemoroid uważać można. Wszystkie inne przypadłości, opisane wyżej jako cechy przepowiadni hemoroidalnych, mo-

zna tylko uważać za skazówki hemoroid, o ile z tamtymi są połączone i jednocześnie z nimi się pojawiają.

Przypadłości hemoroid płynących (haem. fluent.).

Gdy już przepowiednie hemoroidalne dłużej lub krócej potrwały, i mniej lub więcej były gwałtowne, następuje pospolicie upływ krwi hemoroidalny z uczuciem prężenia i ciężenia w krzyżu, a palenia i swędzenia w otworze stolcowym, oraz z chęcią do oddawania stolca i uczuciem jakby ciepła woda wypływała, wychodzi przy oddaniu stolca, przed odejściem lub po odejściu łajna. Po największej części łajno jest twarde i dla tego sprawia ból przy wyjściu, ponieważ ciśnie na nabrzętkę naczyń.

Jednak wtedy tylko krew hemoroidalna, co najczęściej się zdarza razem ze stolcem wypływa, kiedy żyła krew wydzielająca znajduje się wewnątrz kiszki odchodowej. Jeżeli zaś ta żyła znajduje się zewnątrz otworu stolcowego, wtedy wysącza się krew kroplami bez oddawa-

nia stolca. Ilość na raz odpływającej krwi przy hemoroidach jest bardzo różna, z początku zawsze mniejsza aniżeli przy dłuższem ich trwaniu lub też przy powrocie. Ta ilość dochodzi od kilku kropli do całej łyżki, filiżanki a nawet w niektórych rzadkich przypadkach, aż do nie dającej się uwierzyć ilości kilku funtów dochodzić może.

Jeżeli w przypadkach hemoroid zakorzenionych, przy każdym odchodzie stolca, albo nawet tylko raz na dzień choć mała ilość krwi odchodzi; wtedy przez to cały organizm się osłabia, zdrowie coraz bardziej niszczyje, a mianowicie następuje wychudnienie, wodna puchlina i t. p. Jednorazowy odchód wielkiej ilości krwi może zrządzić przypadłości krwotoku, a nawet i śmierć spowodować z przyczyny utraty krwi. Jednak nie zbywa też na przykładach, gdzie osoby hemoroidalne zadziwiająco ilość krwi straciły, bez skutków śmierci; jak również są znane przykłady, że ludzie hemoroidalni przy regularném odpływie krwi kilkulatnim, doczekali się jednak późnej starości. Jeżeli krwotok hemoroidalny codziennie się powtarza, choć nie w wielkiej ilości; lub wraca obficie za daniem sobie do tego najmniejszego

powodu: to dowodzi, że naczynia krwiste u takich osób są bardzo osłabione, i wewnątrzności brzuszne bardzo cierpiące. Jak zaś ilość krwi hemoroidalnej jest różna, tak też rozmaity bywa jej kolor, pospolicie jasno czerwony, niekiedy jednak szary; toż krew bywa niekiedy płynna, niekiedy zsiadła z łajnem zmieszana, lub czysta. Zsiadłą jest wtedy, gdy przed odejściem na zewnątrz wylewa się w kiszkę odchodową, tam zostaje niejaki czas, a potem dopiero odchodzi. Wonia krwi hemoroidalnej bywa nieprzyjemna i podobna do zgniłego mięsa.

Zaraz po odpłynieniu stolcem krwi hemoroidalnej chory uczuwa się niejaki czas zdrowszym, a przynajmniej ustają rozmaite owe dolegliwości, które go przed wywiązaniem się hemoroid dręczyły; jako to: bole krzyża i lędźwi, palenie w stolecu, ciężenie w międzykroczu, zawrót głowy i t. d. Jednakże dolegliwości hemoroidalne po jakimś czasie wracają, zwłaszcza gdy chory chybił w dyecie, lub gdy inne jakie szkodliwe wpływy dały do tego ich powrotu powód, wtedy zrzędzają one nowy napad; bo taka jest natura choroby, że kogo raz dotknie, za lada powodem znowu powraca. Nie brak wszakże i przykładów przeciwnych,

że po pierwszym pokazaniu się hemoroid płynących następnie już nie wróciły.

Jeżeli odpływ krwi hemoroidalny wraca, tedy bywa, albo regularny peryodyczny, albo nieregularny, tylko za daniem do tego powodu. W odpływach peryodycznych, peryody są czterotygodniowe, półroczne, a nawet i roczne; zazwyczaj w czasach niepewnych rzadko oznaczonych, a czasami na oznaczony dzień stale powracają. U kobiet, a szczególnie u takich, które już nie mają regularności, lub ją miewają ale nieregularnie, odpływ hemoroidalny bywa peryodyczny, czterotygodniowy. W wieku podeszłym płynienie krwi hemoroidalne, albo ustaje zupełnie, co jest złym znakiem; albo staje się nader obfitem i siły wyczerpującem.

Przypadłości hemoroid ślepych.

Hemoroidy ślepe mogą albo same, albo razem z płynąciami mieć miejsce. Czasami hemoroidy ślepe są tak mało znaczące, że za ledwie je za ogólną chorobę uważać należy; zrzadzają one miejscowe cierpienia, które bez dolegliwości znikają. Hemoroidami ślepymi nazywamy

guzy czyli węzły, mające siedlisko około stołca lub wewnątrz kiszki odchodowej, utworzone z chorobliwego przepelnienia się naczyń krwionośnych tychże części, a jak doświadczenie uczy z nagromadzenia się krwi w tkance komórkowatej około stołca, lub między wewnętrznymi błonami samej kiszki odchodowej. Powleczone są guzy skórą gładką, pulchną, połyskującą się lub pomarszczoną, koloru różowego, niebieskiego lub fioletowego.

Im dłużej krew w nich jest zawarta, tém mocniejsze wywiera ciśnienie na naczynia, które coraz bardziej słabiej i rozszerzają się. Z tego powodu guzy hemoroidalne bywają różnej wielkości i ilości: z początku małe, okrągłe, wielkości grochu lub fasoli, później wzrastają do wielkości orzecha włoskiego, i mogą dojść nawet do wielkości kurzego jaja, a naówczas nazywamy je hemoroidami torebkowatemi. Gdy guzy są jeszcze świeże i małe, zawierają krew płynną i nie łatwo je spostrzedz można, chyba podczas cierpień hemoroidalnych, za ich rozpulchnieniem i powiększeniem się. Ale gdy już czas niejaki przetrwały, zwłaszcza przy działaniu wpływów rozwijaniu się ich sprzyjających, natenczas robią się twarde, nadęte i po-

łyskujące, boleści w nich wzmagają się, po czém albo krew zaczyna się z nich sączyć i cierpienia te ustają; albo téż same z siebie zmniejszają się stopniami, więdną, skóra się na nich marszezy, i chory używa przez czas niejaki zupełnego zdrowia. Pozostaje jednak jakieś jąderko w miejscu guza, które nabrzmiewa za każdym napadem hemoroidalnym.

Pospolicie w czasie wyrzynania się guzów hemoroidalnych, powstają rozmaite cierpienia w samym stolcu, a czasem w dolnej części brzucha, chory uczuwa około otworu stolcowego, lub w nimże samym bolesne prężenie i kłucie, zdaje mu się jakoby coś twardego tkwiło w tém miejscu, do czego przyłącza się mocne napieranie na stolec, a ztąd i boleści znacznie się wzmagają. Im bliżej zaś otworu stolcowego znajdują się guzy hemoroidalne, tém większe sprawiają boleści, szczególniej podczas oddania stolca twardego, albowiem krew w naczyniach krążąca z wielką mocą do guzów tych naciskaną bywa.

Guzy hemoroidalne znajdują się albo zewnątrz, albo wewnątrz, to jest w obwodzie zewnętrznym kiszki odchodowej, albo téż wewnątrz saméjże kiszki. Guzy zewnętrzne są

powszechnie pooddzielane i wystają nad brzeg otworu stolcowego, niekiedy nakształt obrączki, która ma podobieństwo do opadniętej i nabrzmiałej kiszki odchodowej. W pierwszych napadach hemoroidalnych daje się widzieć tylko jeden guz lub dwa, później liczba ich wzrasta, a niekiedy do tego stopnia, że naokoło stolca formują wieniec nieregularny mniej więcej gruby. Mają one kształt zwykle okrągławy, w podstawie szerszy niż w końcu, niekiedy zaś podłużny, jajkowaty i obwisły, z kiszką odchodową przez małą tylko szypułkę złączony. Powierzchnia ich jest gładka, naprężona, koloru różowego, niebieskiego, fioletowego, czasem zaś biaława, pulchna, lub zapadnięta i pomarszczona.

Guzy wewnętrzne nie są tak liczne jak pierwsze, i nie łatwo wysledzić się dają, chyba za wprowadzeniem palea do kiszki odchodowej. Towarzyszące im bóleści pochodzą z utrudnionego cofania się tychże guzów przez muszkuły zamykające stolec, z którego występują przy pozbyciu się łajna, szczególnież twardego i spieczonego. Gdy zaś te guzy przybierają znaczną objętość, natenczas przez nadzwyczajne usiłowanie wypchnięcia łajna stwardniałego wypar-

te, napowrót nie wracają, ale jeszcze i kiszkę za sobą pociągają, co nazywamy *opadnieniem stolca*. Jeżeli więc w takim razie nie staramy się wprowadzić ich napowrót do kiszki stołcowej, natenczas powiększają swoją objętość i nabrzękają, przybierając kolor niebieski lub czarniawy, sprawiają téż gwałtowne bóleści rozchodzące się do pęcherza moczowego, międzykroczka i całego brzucha, zrzędzają mocną gorączkę, bezsenność i zaburzenie we wszystkich działaniach żywotnych; u osób zaś drażliwych, zwłaszcza u kobiet, nawet poruszenia konwulsyjne. Stan taki zowiemy *hemoroidami zapalnymi*.

Przyczyna zapalenia guzów hemoroidalnych, oprócz tu wymienionego zaparcia się tychże, jeszcze są: niestosowna dyeta, użycie napojów spirytusowych lub korzeni, mocne poruszenia, taniec i konna jazda.

Guzy hemoroidalne, bez powyżej wymienionych cierpień w otworze stołcowym zaciśnięte i odprowadzić się nie dające, noszą nazwisko *hemoroidów uwiezionych*.

Często się zdarza, iż wśród srogich cierpień wydobywa się z guzów krew, zrazu kroplami, później płynie strumieniem dość znacznym,

co sprawia choremu natychmiast ulgę. Często też nie pokazuje się wcale krew, ale tylko sączy się flegma biała, ciągnąca się. Często znowu rozechodzi się zapalenie, guzy więdną, maleją i do kiszki wprowadzić się dają. Mogą jednak te guzy przejść w stwardnienie, owrzodzenie, nawet w raka. Niekiedy nareszcie zapalenie w nich powstałe kończy się owrzodzeniem, z którego tworzą się nurty czyli fistuły.

O przypadłościach hemoroid flegmistych.

Pod nazwiskiem *hemoroid flegmistych*, rozumiemy odpływ stolcem śluzu mniej więcej jasnego, białawego, lub żółtawego i nieprzyjemnie cuchnącego, a przytrafiającego się szczególnie u osób mających usposobienie do hemoroid, albo też takich, które już cierpiały na hemoroidy ślepe lub płynące.

Śluz w hemoroidach flegmistych odchodzi zazwyczaj po wypróżnieniu stolca, przy mocnym wydymaniu i naciskaniu do niegoż; w takim zaś tylko przypadku odchodzi przed wypróżnieniem stolca, jeżeli się wydziela z guzów hemoroidalnych, zewnątrz otworu stolcowego

położonych. Pochodzi on z błony śluzowej, kiszki odchodowej i gruczołów tamże znajdujących się, albo też z guzów czyli węzłów hemoroidalnych, odpływając rzadko w większej ilości jak do dwóch łyżek stołowych. W początkach pokazuje się ten wypływ regularnie w pewnych przerwach, później objawia się różnemi czasy; nakoniec sączy się już ciągle, już powoli, plamiąc tylko bieliznę; niekiedy odchodzi wspólnie z wypływem krwawym, poprzedzając go, lub po nim następując.

Hemoroidy flegmiste wydarzają się pospolicie u osób słabowitych, składu ciała zwolniałego, w wieku późniejszym, częściej u mężczyzn niż u niewiast, zazwyczaj ukazują się powikłane z cierpieniami reumatycznymi, podagrycznymi, lub skrofalicznymi, z zatkaniem wnętrzości brzusznych.

Flegma bywa bardzo rozmaita; raz rzadka do mleka podobna, drugi raz gęsta naksztalt ropy, często z warstwami krwi zmieszana, bez zapachu, albo mniej więcej cuchnąca, w niektórych przypadkach łagodna, w innych znów tak ostra, iż rani części przyległe.

Za hemoroidy flegmiste nie powinien się uważać każdy wypływ z otworu stolcowego,

bo mogą się także przytrafić biegunki flegmiste i inne choroby połączone z wypływem ropy, otworem stołcowym, których nie należy brać za hemoroidy flegmiste.

Przypadłości hemoroid pęcherza urynowego.

Naczynia krwiste kiszki odchodowej są w ścisłym związku z naczyniami pęcherza urynowego, oraz części płciowych: ztąd pochodzi że napływ krwi hemoroidalny, zamiast do kiszki odchodowej, bierze swój kierunek do pęcherza urynowego lub części płciowych. Częściej się to przytrafia u mężczyzny jak u kobiet, a najczęściej zdarza się u mężczyzny podeszłego wieku. W tym wieku okazuje się częste utrudnienie w oddawaniu uryny. Kamień urynowy, lub hemoroidy pęcherza są najczęściej przyczyną bolesnego urynowania.

Hemoroidy pęcherza urynowego w ogóle rzadziej się przytrafiają, ale są boleśniesz i niebezpieczniejsze, jak inne wyżej wymienione getunki hemoroid. Przyczyna tego leży w samejże budowie pęcherza urynowego, a szczególnie w składzie jego szyi stanowiącej

przejsie w kanał urynowy. Kurczowe zaparcie się szyi pęcherza, lub nabrzmiwanie naczyń krwistych tejże szyi, mogą zrządzić zatrzymanie się uryny, a w skutku tego nastąpić może zapalenie, lub nawet pęknięcie pęcherza, i ztąd śmierć nieochybna.

Dłuższy kanał urynowy u mężczyznu jest powodem że ta choroba u mężczyznu nie tylko częściej się przytrafia, ale oraz bywa daleko niebezpieczniejsza i boleśniejsza aniżeli u kobiet, które mają kanał urynowy krótki.

Chorobliwy napływ krwi do pęcherza urynowego i części płciowych, ma sobie właściwe zjawiska, które poprzedzają wywiązanie się hemoroid pęcherza urynowego, a następnie im towarzyszą. Mężczyźni doświadczają swędzenia lub zapalenia żołądki, mają też częste wyprężenie członka i chętkę do płci drugiey, tudzież kurczowe podnoszenie się jąder, a szczególniej bolesne oddawanie uryny i parcie do oddawania stolca lub uryny. U kobiet pokazują się następujące znaki przepowiednie: oprócz trudnego oddawania uryny i kurczów w stolcu, jeszcze uczuwają one swędzenie warg wstydlivych, ból piersi, oraz bolesne i kurczowe opadnienie macicy.

Hemoroidy pęcherza urynowego, mogą się również jak zwyczajne w troistej zjawić postaci: to jest jako płynące, ślepe i flegmiste, których zjawiska w szczególności opiszemy.

Zjawiska hemoroid płynących pęcherza urynowego.

Bolesne napieranie do oddania uryny i bolesne odchodzenie tejże, ból w okolicy pęcherza, parcie na stolec i ból w międzykroczu poprzedzają upływ krwi z pęcherza, a następnie mu towarzyszą. Krew kanałem urynowym wydzielająca się, jest albo płynna z uryną zmieszana, albo zsiadła i uchodzi w kształcie nitki. Odchód krwi w niektórych przypadkach bywa tak wielki, że może spowodować wszystkie skutki krwotoku, a nawet i śmierć.

Zjawiska hemoroid ślepych pęcherza urynowego.

Pod tém nazwiskiem rozumiemy nabrzmienie żył krwistych na wewnętrznej powierzchni pęcherza urynowego, a szczególnie żył szyi

pęcherza, które ją, jakby wieniec, otaczają. Jeśli te żyły bardzo nabrzmieją, lub gdy powstanie w nich mocne zapalenie, tedy zrzadzają ból palący w międzykroczu, parcie w kiszce odchodowej, u kobiet w pochwie macicznej, uryna z wielkiem parciem odchodzi kroplami, albo też nie odchodzi wcale, czyli następuje zatrzymanie uryny. Upływ krwi z pęcherza ulżywa te przypadłości. W razie zapalenia zaś hemoroid pęcherza, wywiązuje się wkrótce ropienie lub gangrena: w pierwszym przypadku robią się tak zwane *fistule pęcherza*, a w drugim następuje śmierć. Hemoroidy ślepe często z płynąciami razem połączone bywają.

Zjawiska hemoroid flegmistych pęcherza urynowego.

Pod tém nazwiskiem rozumiemy wypływ śluzu z pęcherza lub kanału urynowego, który, będąc w związku z dolegliwościami hemoroidalnymi, po nich następuje lub je poprzedza. Jeżeli śluz pochodzi z samego pęcherza, tedy jest razem z uryną zmieszany, i z nią się wydziela, przy czém ma miejsce ból i kurecz w oko-

licy pęcherza i międzykroczu, jako też napieranie do oddania uryny, czasami wstrzymanie uryny.

Niekiedy chorobliwy odpływ flegmisty ma miejsce w samymże kanale urynowym, a wtedy stan takowy nazywamy *śluzotokiem* (tryper) *hemoroidalnym*. Śluz wtedy wypływa z kanału moczowego bez napierania do uryny, jak to ma miejsce przy śluzotoku wenerycznym. Towarzyszy temu upływowi palenie i ból w kanale moczowym szczególnie w czasie przejścia uryny, zapalenie żołądki i bolesne wyprężenie członka. U kobiet, u których te hemoroidy także się zdarzają, pokazuje się upływ flegmisty z części płciowych, znany pod nazwiskiem *białe upławy*, który z początku połączony jest ze zjawiskami zapalnymi, jako to: paleniem, swędzeniem, bólem, zaczerwienieniem i nabrzmieniem warg wstydlivych.

To byłoby już dostatecznym obrazem rozmaitych form hemoroid, ale oprócz powyższych muszę jeszcze opisać dokładnie kilka przypadłości, które o tyle tylko do hemoroid należą, o ile są skutkiem tychże, a noszą nazwisko *hemoroid na drodze niewłaściwej*, tudzież *hemoroid nagle wstrzymanych*.

Objawienie się hemoroid na drodze niewłaściwej.

Wydarza się czasem, że krwotok hemoroidalny nie zjawia się w swoim czasie, że zupełnie ustaje lub nagle się wstrzymuje, a natomiast pokazuje się krwotok niejako zastępczy, z innych części czyli organów ciała. Stan taki daleko większym zagraża niebezpieczeństwem jak same hemoroidy, i powstaje z ogólnego nieporządku i zaburzenia w obiegu krwi, szczególnie wewnątrznościach dolnej części brzucha.

Że krwotok z niezwyklej części ciała wydarzony, jest rzeczywiście hemoroidalnym, ztąd rozpoznajemy, iż peryodycznie przypada, a poprzedzają go cierpienia do hemoroidalnych podobne, i wkrótce po tych cierpieniach następuje, z niemi tedy w jakimś stosunku zostaje; te zaś cierpienia, gdy się krwotok zjawi, znacznie wolnieją. Trudno jest rozpoznąć, gdy takowy krwotok pierwszy raz zastępuje wypływ hemoroidalny, w którymto przypadku usposobienie tylko hemoroidalne posłużyć może za skazówkę do wykrycia prawdziwej natury choroby. Daleko zaś łatwiej wskazać istotę

choroby, gdy już się zjawily cierpienia hemo-
roidalne, i wkrótce po nich plynienie krwi stol-
cem, gdy też same cierpienia w pewnych cza-
sach wracają i kończą się za każdym razem
przez krwotok niezwyčajną drogą.

Hemoroidy na drodze niewłaściwej otwierac
się mogą w płucach, jako kaszel krwisty
(krwioplucie) rzadziej w żołądku, jako womity
krwawe, najrzadziej w głowie, jako krwotok
z nosa, uszu i dziąseł. U kobiet częściej się
przytrafia, iż następuje krwotok z części płcio-
wych, z macicy, lub co się rzadziej przytrafia
z brodawek u piersi. Krwotok zastępczy hemo-
roidalny ginie, jak tylko wypływ hemoroidalny
ze stolec przywrócony zostanie. W ogóle ży-
czyć sobie tego przywrócenia należy, jeżeli
części, które zastępczo krew wydzielają, są do
życia niezbędnie potrzebne. Tak więc wydzie-
lanie krwi z płuc jest złem zastępstwem hemo-
roid, bo może zrządzić suchoty płucne; a wo-
mity krwawe są także niebezpieczne, jeżeli
zastępują hemoroidy, gdyż pociągają za sobą
nieuleczone choroby żołądka np. rak żołąd-
kowy.

Zjawiska hemoroid nagle wstrzymanych.

Jeżeli przez gwałtowną jaką przyczynę miejscowe cierpienia w stolcu, które wykazują wywiązujące się lub już rozwinięte hemoroidy, znagła zupełnie ustąpią lub znacznie zmniejszone zostaną, pociągając za sobą chorobliwe zjawiska w innych częściach, a nawet w odległych organach ciała: stan taki nazywamy *hemoroidami nagle wstrzymanemi*, czyli wpe-dzonemi do wewnątrz, chorobą daleko niebezpieczniejszą od samychże hemoroid. Największe niebezpieczeństwo zachodzi wtenczas, gdy upływ krwi hemoroidalny, regularnie przedtém się objawiający, znagła wstrzymanym zostanie. Niebezpieczeństwo dla zdrowia w tym przypadku tém większe się staje, jeżeli wewnętrzny stan chorobliwy będący powodem upływu hemoroidalnego przez nagle wstrzymanie tego upływu, nie tylko nie zostanie oddalonym, ale jeszcze dosięga coraz wyższego stopnia.

Wstrzymanie hemoroid ślepych może także za sobą złe skutki pociągnąć, jakkolwiek rzadziej i nigdy tak gwałtownych zjawisk nie

zrządza, jak wstrzymanie upływu hemoroidalnego.

Zjawiska, które po nagle wstrzymanym wypływie hemoroidalnym w odległych częściach ciała pokazują się, są nader rozmaite; a z nich te najgłówniejsze: hemoroidy pęcherza moczowego, krwotoki z nosa lub płuc, napływ krwi do różnych części, jako to do głowy i trzew brzusznych. Jeżeli napływ krwi zbyt czyny ma miejsce w głowie, powstaje ztąd: ból głowy, zawrót głowy, szum w uszach, mroczki przed oczyma, napady wielkiej choroby, mania i apopleksya. Zbawienne jest wtedy pokazanie się krwi z nosa, co można uważać za upływ hemoroidalny na drodze niezwyktój.

Jeżeli napływ krwi ma miejsce w piersiach, wtedy zjawia się bicie serca, duszność, dycha-wica, kaszel, krwioplucie, a nawet suchoty płucne.

Najczęściej wtedy ma miejsce napływ krwi do trzew brzusznych, gdy upływ hemoroid nagle wstrzymany zostaje. Ztąd powstają wszystkie zjawiska złego trawienia, jako to: nudność, womity, kurecz żołądka, brak apetytu, niestrawność, odęcie brzucha i zatkanie stołca, jako też nabrzmienie i zatwardzenie wątroby

lub śledziony, albo nareszcie choroby miejscowe innych organów brzusznych rządzące złe trawienie. Żółtaczka, wodna puchlina albo suchoty mogą, jako skutki nagłe wstrzymanego krwotoku, śmierć spowodować.

Największym cierpieniem w hemoroidach nagłe wstrzymanych jest tak zwana kolka hemoroidalna, choroba do zapalenia kiszek wiele podobna, którą znamionują zjawiska następujące: wzdęcie podbrzusza z mocnymi boleściami brzucha, wzmagającymi się za naciśnieniem tegoż, wielka niespokojność chorego, wewnętrzna gorączka, nudność, krztuszenie się, nawet wymity, stolec często zaparty, nogi i ręce zimne, oddech tęskliwy, puls prędki, mały, ściągnięty, nieregularny, niekiedy jeszcze przyłączają się gwałtowne bicie serca, nawet poruszenia konwulsyjne. Taki stan zapalny kiszek może łatwo śmierć spowodować.

Przyczyny, które mogą sprowadzić nagłe wstrzymanie się wypływu hemoroidalnego są: mocne przeziębienie, a szczególnie stolca, nóg i brzucha. Najszkodliwiej wpływają: przeziębienie stolca enemami zimnemi lub kąpielami i okładaniami zimnemi, gwałtowne poruszenia umysłu, jakimi są gniew, przestrasz, wielkie

zmartwienie, nadużycie napojów spirytusowych i innych mocno rozpalających, użycie niestosownych leków, a mianowicie ściągających środków, jako to: kwasów mineralnych ałunu, kory chinu, tak wewnętrznie, jako też i zewnętrznie i t. p.

Często upływ hemoroidalny sam przez się ustaje, już to z przyczyny zmiany konstytucyi chorego, już to z przyczyny, że choremu zbywa na sokach lub siłach, przez co nie jest już w stanie krwi odosabniać, jak to ma miejsce u osób osłabionych, lub wiekiem przyściśnionych. Ale wtedy upływ nie ustaje od razu, lecz powolnie; a chorób ztąd powstałych nie należy przypisywać głównie wstrzymaniu się upływu hemoroidalnego.

Najbliższe przyczyny chorób hemoroidalnych.

Najbliższa wewnętrzna przyczyna stanowiąca podstawę wszystkich form hemoroid jest nieporządne krążenie krwi w naczyniach należących do układu żyły wrotnej, co sprawia chorobliwe przepełnienie się krwi w organach brzusznych, a mianowicie w wątrobie, śledzio-

nie, gruczole ślinowobrzusznym (pancreas) zkąd powstają zatkania, nawet zatwardnienia tychże organów. Łatwo to nastąpić może w tychże organach, gdyż i tak cyrkulacya krwi w nich się wolniej odbywa, zwłaszcza w żyłach odprowadzających krew, czyli wenach. Jeżeli tu jeszcze znajdą przyczyny, o których niżej mówić będziemy, sprzyjające nagromadzeniu się krwi w żyłach brzusznych, wtedy ściany tych żył słabiej, i nie są w stanie krwi odprowadzać do serca.

Ze wszystkich żył w jamie brzusznej umieszczonych, żyły kiszki odchodowej mają najniższe i najgłębsze położenie; przez co krew najłatwiej się w nich nagromadza. Są jeszcze i inne przyczyny sprawiające napływ krwi do kiszki odchodowej, jako to: drażnienie łajna w niej nagromadzonego, lub ciśnienie na stolec. Te są powody, dla których natura stara się przez odpływ hemoroidalny pozbywać zbytku krwi nagromadzonej w kiszce odchodowej.

Nierówny podział krwi i nagromadzenie się jej w naczyniach brzusznych są źródłem wielu chorób, będących w związku z cierpieniami hemoroidalnymi, od których upływ krwi hemoroidalny uwolnić może. Do tych chorób należą:

niedołężne trawienie, hypochondrya, artrytyzm i kamienie urynowe.

O ile wpływ hemoroidalny może chorego od cierpienia zupełnie uwolnić lub ulgę mu sprawić w chorobach dopiero wymienionych, jako niebezpiecznych i nader dolegliwych, o tyle może zasłużyć na nazwisko złotej żyły.

O usposobieniu do hemoroid.

Jak każda inna choroba tak też i hemoroidy wymagają pewnego usposobienia. Usposobienie do hemoroid może być albo wrodzone czyli wzięte od rodziców, albo nabyte w skutek działania rozmaitych szkodliwych wpływów. Hemoroidy wprawdzie należą właściwie do chorób wrodzonych, gdyż rodzice hemoroidalni rodzą dzieci hemoroidalne; jednakże nie jest to rzeczą konieczną, często nawet znajdujemy wyjątki, a sposób życia wielce może wpływać na rozwinięcie lub przytłumienie usposobienia hemoroidalnego. Przez zachowanie należytej diety, przez uniknienie wszelkich wpływów szkodliwych pomimo wrodzoną

w sobie skłonność do hemoroid, można uniknąć rozwinięcia się tej choroby.

Usposobienie do hemoroid może być nabyte jużto przez wpływy różnych przyczyn, o których niżej mówić będę, jużto przez błędne wychowanie w latach dzieciennych.

Jak dobre i stosowne wychowanie od lat dzieciennych może w dzieciach zniweczyć zarody chorób w dalszym ich wieku rozwinąć się mogących, tak złe i opaczne wychowanie, a szczególnie dawanie dzieciom niezdrowych pokarmów, może je usposobić do różnych chorób, a nawet może w nich wzmocnić i wkorzenić usposobienie hemoroidalne.

Dzieciom w pierwszej młodości nie należy dawać pokarmów trudnych do strawienia, lub bardzo drażniących, lecz dobierać pokarmy pożywne, i razem łatwe do strawienia. Jeżeli się na to nie zwraca uwagi, powstają ztąd choroby systematu trawienia, czyli przygotowują się usposobienia do takich chorób, które później w całej moey rozwinąć się mają. Szkodliwe dla dzieci są pokarmy mączne, chleb czarny, kartofle, pieczywa czyli ciasta rozmaite, groch i inne rozdymające jarzyny lub inne pokarmy zbyt drażniące i zbyt krwi sprawu-

jące, a mianowicie tłuste rosóły i korzenie. Napoje rozgrzewające są również dla dzieci szkodliwe, jako to: mocna kawa, wino, czekolada z wanilią, toż mięsne pokarmy w wielkiej ilości dawane.

Która płęć częściej podlega chorobom hemoroidalnym? i w którym peryodzie życia częściej się one zjawiają?

Najwięcej podlegają chorobom hemoroidalnym, a szczególnie płynącym hemoroidom mężczyźni. Kobięty jako zazwyczaj prowadzące życie regularniejsze od mężczyzn, tudzież mniej popełniające błędów w diecie, wreszcie z przyczyny miesięcznego upływu krwi, mniej też podlegają chorobom hemoroidalnym. Najrzadziej choroby te pojawiają się u kobiet młodych, regularność zwyczajną mających, a najczęściej u podeszłych i takich, które już nie mają miesięcznego płynienia (menstrua).

Hemoroidy ślepe nie są wprawdzie rzadkimi zjawiskami u kobiet, a szczególnie u tych, które ciężkie odbyły porody. Dzieci zaś bardzo rzadko podlegają chorobom hemoroidalnym.

Mężczyźni podlegają hemoroidom pomiędzy 30—50 rokiem życia; w którymto czasie zwykle rozwijają się u nich choroby brzuszne. W wieku podeszłym najczęściej zdarzają się hemoroidy pęcherza moczowego, jako też i inne choroby systematu moczowego, biorące początek w chorobach hemoroidalnych.

Co się tyczy częstszego lub rzadszego przytrafiania się chorób hemoroidalnych we wszystkich formach, to jeszcze powiedzieć można, że one, jako będące skutkiem wytwornego sposobu życia, zdarzają się najwięcej w narodach ucywilizowanych.

O powodowych czyli odległych przyczynach hemoroid.

Samo usposobienie chorobliwe nie może choroby wywoływać, bez przyczyny powodowej. Przyczynami zaś powodowymi nazywamy takie, które przy będącym już usposobieniu mogą chorobę rozwinąć, czyli przez ciągłe działanie wywiązać się jej spowodować. Usposobienie chorobliwe nazywamy przyczyną najbliższą, te zaś, które przy usposobieniu chorobliwym

chorobę wywiązać mogą, nazywamy przyczynami dalszemi. Jeżeli wielka jest w chorym skłonność czyli usposobienie do hemoroid, tedy przyczyny powodowe choćby najmniejsze są dostateczne do ich rozwinięcia; przeciwnie przy braku usposobienia, nawet najgwałtowniejsze przyczyny powodowe czyli odległe, wywołać téj choroby nie będą w stanie, ale pomimo tego natura nie zostawia bezkarnie najmniejszego wykroczenia w dyecie, a jeżeli nie hemoroidy, to inne choroby jeszcze niebezpieczniejsze ztąd nastąpić mogą.

Człowiek w stanie dzikim nie zna hemoroid: używa on pokarmu naturalnego, pije wodę źródlaną, używa ruchu na otwartém powietrzu, i unika tym sposobem wszelkich powodów do hemoroid. Nie tak się dzieje przy naszym wykwiutnym sposobie życia, w którym są rzeczywiście wszystkie przyczyny powodowe chorób hemoroidalnych. Kto więc chce być wolnym od hemoroid, niechaj tak żyje jak natura mu przepisuje, niezawodnie nigdy na cierpienia i dolegliwości hemoroidalne nie będzie narażonym.

Nim podam wszystkie inne wpływy szkodliwe mogące rozwinąć hemoroidy, pomówię

niewco wypadła o klimacie i porze roku, o ile one w tym względzie swój wpływ także wywierają. Klimat, pory roku i zmiany temperatury przyczyniają się wielce do rozwinięcia wszelkich chorób, a jeszcze bardziej do rozwinięcia hemoroid; widzimy tedy, że w Anglii, Szwecyi i Polsce hemoroidy uważane być mogą za chorobę *endemiczną* czyli *miejscową*. Przyczyny powodowe, które przy istnjącem usposobieniu do hemoroid chorobę tę rozwinąć mogą, są następujące:

1) Nagłe przejście z życia czynnego do siedzącego, nadewszystko u osób, które z własnego popędu swego lub z powołania prawie ciągle siedząc umysłowo pracują. Ztąd pochodzi, że uczeni, urzędnicy, kupcy i rzemieślnicy, którzy przy swoich pracach przez wiele godzin siedzieć muszą, tak często cierpieniom hemoroidalnym podlegają.

Ruch przyspiesza cyrkulacyą krwi, zapobiega jej nagromadzeniu się w żyłach a tém bardziej w trzewach brzusznych, ułatwia trawienie; ztąd więc brak ruchu sprzyja bardzo rozwinięciu się hemoroid. Jeszcze bardziej szkodzi brak ruchu przy używaniu pokarmów mocno posilnych i napojów mocno rozpalających.

2) Potrawy trudne do trawienia. Wszystko, cokolwiek naczyńia krwionośne dolnej części brzucha rozdrażnia i napływ krwi do nich powiększa. Tu należy nadużywanie napojów spirytusowych lub innych rozpalających, jakimi są wódka, arak, miód, wiśniak, porter, mocne piwo lub wino, kawa, herbata; toż nieumiarkowane używanie potraw mocno posilnych i zaprawionych korzeniami aromatycznymi, jakimi są: imbir, cynamon, pieprz, cebula, musztarda, chrzan; tu jeszcze należy zażywanie nad potrzebę lekarstw, które dla oleju eterycznego lub żywicy balsamicznej w ich skład wchodzących, wnętrzości dolnej części brzucha rozpalają i rozdrażniają jakie są aloes, kolokwinty, rabarbarum, olejek terpentynowy, kamfora i t. p., nareszcie zaniedbanie zupełne puszczenia krwi, lub przystawiania pijawek, zatrzymanie prędkie płynienia krwi z nosa, oraz wstrzymanie czyszczenia miesięcznego i połogowego.

3) Wszystko, cokolwiek naczyńia krwionośne dolnej części brzucha osłabia, a przez to do nieporządnego w nich krążenia krwi i do

nagromadzenia się jej usposabia. Tu należy nieumiarkowane używanie potraw odymających i napojów osłabiających, jako to: grochu, kapusty, ciepłych ziółek, lekkiej kawy i herbaty; toż zbytne nateżanie władz umysłowych, szczególnie przy ciągłym siedzeniu z piersiami naprzód pochylonemi, mocne i ciągle cierpienia umysł przytłumiające, nadużywanie roskoszy płciowej, lekarstw laksujących chłodzących, np. soli gorzkiej i t. p.; nakoniec choroby kiszek, zostawujące po sobie mocne osłabienie tychże jakimi są: długotrwała biegunka, dysenterya, lub uporeczywe zatkanie stolca.

4) Wszystko, cokolwiek mechanicznie na kiszce odchodową działając, rozdrażnia ją lub osłabia, a krążenie krwi w jej okolicy utrudnia i wstrzymuje. Tu należą: noszenie obeisłych sukien, sznurówek, stan brzemienności, mocne silenie się przy porodach, nadzwyczajne wydymanie się przy oddawaniu stolca; toż wady organiczne wątroby, śledziony, stwardnienie i opadnięcie macicy lub kiszki odchodowej, siedzenie na ciepło wyścielanych krzesłach i częste używanie enem odmiękczejących.

O możliwości uleczenia hemoroid.

Uspodobienie do hemoroid można uleczyć przez zachowanie ciągle przez znaczny przeciąg czasu stosownej diety. Ustaje ono czasami przez samą już zmianę konstytucyi ciała, lub przechodzi w usposobienie do innych chorób. Same zaś hemoroidy tak płynące jako też i ślepe dają się także uleczyć przez stosowną dietę, która nie powinna być zmienioną, bo tym sposobem łatwo na powrót sprowadzone być mogą. Nie zawsze jednak sama tylko stosowna dieta wystarcza do wyleczenia chorób hemoroidalnych, często musi być złączona z użyciem stosownych środków lekarskich. Czasami choroba hemoroidalna znika, ale natomiast rozwija się inna w ścisłym z nią stosunku będąca, jako to: artrytyzm, kamień urynowy lub hypochondrya.

Wkorzenione hemoroidy płynące, są często trudne do uleczenia, nie dla tego jednak iżby trudno było wstrzymać odpływ hemoroidalny, lecz dla tego, że przyczyna wewnętrzna sprawująca nagromadzenie krwi w trzewach brzusznych, nie zawsze z łatwością daje się usunąć:

w takim tedy przypadku niebezpiecznie byłoby leczyć dalszy upływ hemoroidalny środkami ściągającymi, nie usunąwszy owęj przyczyny, ale należy utrzymywać upływ hemoroidalny mierny, byle nie stał się niebezpiecznym dla życia. To samo ma się rozumieć i o upływie hemoroidalnym flegmistym.

O porządku życia dla osób hemoroidalnych.

Hemoroidy, jak wyżej powiedziałem, są właśnie chorobą wynikającą najczęściej ze zbytowego i wyszukanego sposobu życia, a przeto mogą być uleczone tylko przez ścisłe i ciągle trzymanie się porządnego sposobu życia. Same nawet z przyrodzonego usposobienia wynikłe hemoroidy, tudzież inne choroby z niemi styczność mające, jak artrytyzm, hypochondrya, kamień urynowy, za pomocą stosownej diety mogą być uleczone.

Lecz ażeby dieta skutkowała powinna być ścisła, jak się to dopiero wyżej powiedziało, ścisła i ciągle zachowaną; chory tedy powinien przez długi przeciąg czasu uzbroić się całą stałością charakteru, trzymając się stosownego

sposobu życia tak długo, aż wszystkie jego cierpienia hemoroidalne ustaną: wtedy dopiero wyjdzie zwycięzko z tej walki, a w przeciwnym razie choroba jeszcze nie wyleczona zupełnie za najmniejszym popełnieniem błędu w dyecie, z całą swą mocą znowu powróci. Są ludzie, którzy mają jakieś niby zamknięcie w lekarstwach, sądząc, że w nich znajdują źródło zdrowia, wołają przepelniać się nimi, aniżeli zmienić w czém bądź swój sposób życia, ale myślą się oni bardzo; prędkiej bowiem oni sobie zdrowie tylko zniszczą przez nadużywanie lekarstw, i nie będą mieli nigdy pociechy uwolnienia się od choroby, gdyż sama dyeta skuteczniejszą byłaby dla nich od środków lekarskich, których skutki niszczą się przez błędne prowadzenie życia. Tacy chorzy niech tylko zajrzą do przepisów higieny, a znajdą tam żywe przykłady, że najslawniejsi lekarze sami w czerstwości zdrowia doszli do późnego wieku, i więcéj uleczyli chorych przepisami dyetycznymi, niż lekarstwami. Dubois mawiał zawsze do młodzieży, która jego rad zasięgała „pij wodę.“ Dumoulin, umierając wyrzekł: „zostawiam po sobie dwóch wielkich lekarzy dyetę i wodę.“ Człowiek zbytujący w 20ym

roku życia wędnieje, a w 30ym zmienia się w starca; rozsądny zaś i umiarkowany w 60ym jeszcze roku korzysta z dobrodziejstw swego istnienia.

Nie jestem ja zwolennikiem Hahnemanna, bo nie wierzę w niepodobne rzeczy; nie wierzę, iż część jest większa od całości; nie wierzę, że otwór otworem zatkać można, nie wierzę w skutki jego cudownych lekarstw w milionowym rozcieńczeniu, bo tym sposobem wszysej byłiby chorzy. Heżto części jego lekarstw znajduje się w powietrzu rozpuszczonych, któremi oddycha każdy wieśniak, każdy ogrodnik, a żadnych skutków chorobliwych nie doznawają. Wierzę jednak chętnie, iż Hahnemann doświadczał cudownych skutków nie lekarstw ale dyety. Pysznie nie potrzebował mozolić się przez kilkanaście lat w naukach lekarskich, aby zostać doktorem i zebrać sobie znaczny majątek, wychodząc tylko z tej zasady, że dyeta i woda są najlepszemi lekarzami. Umiął on swoich paeyentów utrzymać w karchach, żeby nie wykraczali przeciwko przepisom dyetycznym, z czego otrzymał cudowne skutki leczenia, i stał się sławnym w Europie. Każdy lekarz w każdym miejscu podobnie otrzymałby

skutki, gdyby miał do czynienia z ludźmi jakimi ci być powinni, nie zaś jakimi są. Greffenberg stał się o tyle tylko użytecznym dla chorych, o ile domy kary i poprawy dla złoczyńców.

Przepisy tu podać się mające zasadzają się wprawdzie na unikaniu wyżej wspomnianych szkodliwych wpływów, lecz jeżeli tam już wskazałem, czego unikać należy, tu w szczególności wejść, i nauczę co czynić należy pod względem dyetetycznym, ażeby się od chorób w mowie będących ochronić, lub całkiem się od nich uwolnić.

Porządek życia dla osób mających dziedziczne usposobienie do chorób hemoroidalnych, lub które już doświadczają mniej więcej dolegliwych cierpień z rozwijającego się w sobie tego usposobienia.

Tacy ludzie powinni zachować następujący sposób życia:

1) Pokarmy wybierać łatwe do strawienia, i nie sprawiające żadnego odęcia. Z mięs dla nich najzdrowsze: wołowe mięso, drób, zwierzyna; z jarzyn kalarepa, marchew młoda,

szpinak, szparagi, kalafior; chleb pszenny lub żytny dobrze wypieczony, wszelkiego rodzaju owoce soczyste. W ogólności dyeta nie powinna być ani wyłącznie mięsna, ani roślinna, ale połączona z tych dwóch rodzajów pokarmów.

2) Napojów używać mają dla zaspokojenia tylko pragnienia, ale nie oblewać niemi żołądka bez potrzeby. Bardzo im szkodzą mocne wina, arak, wódka, z nich przyrządzone napoje; nawet porter, miód, wiśniak, kawa nie są dla nich dobre.

3) Przechadzać się często na otwartym powietrzu, i używać różnego rodzaju poruszenia ciała. Pracować na przemianę to stojąc, to siedząc, nade wszystko wystrzegać się ciągłego siedzenia na miękkim, ciepłym krześle, zwłaszcza z piersiami naprzód pochylonemi.

4) Unikać zaziębienia również jak i mocnego rozgrzania się, nade wszystko wystrzegać się nagłego przejścia z zimna do gorąca i przeciwnie, szczególnie podczas tęgich mrozów.

5) Ubierać się ani zbyt lekko ani zbyt ciepło, ale stosownie do pory roku. Suknie nie powinny być obcisłe, a szczególnie brzucha i członków dolnych nie należy ścisnąć, aby w nich krążenia krwi nie utrudniać.

6) Kłaść się spać weześnie, a rano wstawać. Pościanie składać ma włosiany materac lub siennik, dwie poduszki i kołdra, ale nie pierzyna.

7) Osoby, które z powołania lub z własnej ochoty umysłowo pracują, powinny sobie pracę tak rozłożyć, iżby naprzemian to przechadzką, to zabawą, lub inném zatrudnieniem mechaniczném umysł swój pokrzepiały; nadewszystko wystrzegać się mają mocnego natężenia umysłu podczas nocy.

8) Starac się téż powinny, aby miały codziennie wolny stolec, który jeżeli sam nie nastąpi, ułatwiać sobie mogą używaniem potraw roślinnych, lub owoców rozwalniających; a gdy to nie pomoże, zażywać na noc łyżeczkę kremortartary, lub brać enemę rozwalniającą.

9) Kapać się wreszcie mają dla oehłodóstwa. Dobre są dla nich kąpiele rzeczne, nigdy jednak w kąpeli dłużej zostawać nie powinny nad 10—15 minut.

10) Podczas płynienia krwi hemoroidalnego, chory powinien zachować dyetę skromną, więcej roślinną niż mięsną, a szczególniej wystrzegać się mocnych poruszeń tak ciała, jak téż i umysłu.

CZĘŚĆ TERAPEUTYCZNA.

Leczenie przepowiedni hemoroidalnych (mol. haemorrh.).

Leczenie przepowiedni hemoroidalnych zależy na usunięciu przyczyn i oddaleniu wszelkich szkodliwych wpływów sprzyjających wywiązaniu się hemoroid. Jest to prawo ogólne zastosować się mające do wszelkich chorób, a tém bardziej do hemoroid. Najpiérwszém w leczeniu jest działaniem, aby nieporządne krążenie krwi w wnętrzościach dolnej części brzucha, a ztąd powstające przepęlnienie się jój w tychże częściach rozprowadzić i do równego obiegu przywieść, od tego bowiem zależy pomysłne i prędkie pokonanie choroby hemoroi-

dalnój. W szczególności zaś posłużą z doświadczenia powzięte prawidła następujące:

1) Jeżeli chory doświadcza cierpienia odpowiedni hemoroidalnybh po raz pierwszy, a przytém zkadinał zupełnie jest zdrów, i nie ma usposobienia dziedzicznego do hemoroid, śmiało do leczenia przystąpić można. Urządzić tedy należy dyetę i cały porządek życia według ogólnych prawideł, utrzymywać zaś codziennie wolny stolec za pomocą lekarstw laksujących chłodzących, jakimi są: kremortartara, winian potażu obojętny (kali tartar.), kwiat siarczany, powidła z tamaryndów, śliwki, manna kalabryna; dawać enemy już odmięczające, już chłodzące, stosownie do tego, jak boleści w stolcu są gwałtowne lub niewielkie.

2) Jeżeli cierpienia te nader gwałtowne powstają po mocném zaziębieniu się lub rozgrzaniu napojem spirytusowym i rozpościerają się aż do wnętrzości brzucha, a przytém chory młody, silny i dobrze żywiony: należy przede wszystkim upuścić około funta krwi z nogi, gdy zaś to nie wiele pomoże, przystawić około stolecu kilkanaście pijawek; dyetę zachować skromną, więcej roślinną niż mięsną, stolec

rozwalniać przez lekarstwa lekko poruszające, chłodzące.

Wydarza się wprawdzie czasem, że przy takim postępowaniu rozwijające się hemoroidy, otwierają się i zaczynają płynąć. Ale tu z dwojga złego jedno mniejsze wybierać potrzeba. Lepiej tedy jest przyprowadzić hemoroidy do płynienia, aniżeli narażać chorego na skutki mogącego się wywiązać zapalenia kiszki, lub uderzenia krwi na inne ważne organa.

3) Jeżeli hemoroidy rozwijają się, jako miejscowe cierpienia stolca w skutku powyżej wyłożonych przyczyn na samą kiszkę stołową działających, w takim razie chory może okładać międzykrocze chustą w zimnej wodzie maczaną, powtarzać enemy z zimnej wody lub innych ściągających płynów, a nawet kąpać się w zimnej wodzie. Przy tém należy zachować wyżej wzmiankowane przepisy dyetyetyczne, a na rozwolnienie stolca brać lekarstwa laksujące chłodzące.

4) Niekiedy wywiązać się usiłują hemoroidy nie tak z obfitości i wielkiego napływu krwi w naczyniach kiszki odchodowej, jako raczej z kurczowego cierpienia wnętrzości dolnej części brzucha, któremuto stanowi towarzyszą

rozmaite zjawiska kurezowe, już ogólne, już w organach szczególnych uczuwać się dające. W takim przypadku skuteczne są lekarstwa przeciw-kurezowe, jako to: rumianek, krwawnik pospolity, kozłek, czarcie łajno (*asa foetida*), strój bobrowy, dawane już przez się, już połączone z środkami łagodnie stolec poruszającymi. Również w tym przypadku pomocnymi są okładania brzucha ziołami odmiękczejacymi, lub enemy odmiękczejące.

5) Inną razą usiłowania natury w rozwijaniu się hemoroid są skutkiem osłabienia naczyń wewnętrzności dolnej części brzucha, wydarzającego się u osób wieku średniego, składu ciała zwolniającego, temperamentu flegmatycznego; szczególnie, gdy wpływy szkodliwe bezpośrednio na też części działania swe wywierały. W takim razie pomocne są na uleczenie choroby takie lekarstwa, któreby i kanał kiszkowy wypróżniały, i w czynnościach tegoż właściwą mu moc i sprężystość nadawały, nie rozdrażniając bynajmniej krwi w nim krążącej. Do rzędu takich lekarstw należą ekstrakta z roślin lekkogorzkich, jakoto: z bobownika trójlistnego (*Trif fibrin*): szańty białej (*marrubium vulgare*), krwawnika pospolitego (*achil. mill.*), tysiącznika

(*Centaurium min.*), czubka tureckiego (*Cardus benedictus*), które dawane być powinny w połączeniu z winianem potażu obojętnym (kali tarta.), salmiakiem, a szczególnie z kwiatem siarczonym, posiadającym własności rozprowadzania krwi nagromadzającej się w naczyniach brzusznych. Najbardziej zalecają się w tym stanie chorobliwym enemy Kaempfa, oraz jego pigułki, niesłusznie dziś z użycia wywołane.

6) W wyższym stopniu osłabienia, przy zupełnej nieczynności kanału kiszkowego, połączyć należy wskazane powyżej środki z chiną, myrrą i aloesem, ale w takiej dozie ażeby tylko jeden stolec dziennie sprawiał. Bardzo zaś naganny jest zwyczaj rozwalniać stolec za pomocą pigułek, których składu nie znamy, jakimi są np. wiedeńskie, reformaekie i t. d. W każdym atoli przypadku, gdy chorobliwie nagromadzona krew w naczyniach dolnej części brzucha rozprowadzoną już została, starać się potrzeba, aby części te wzmocnić, zamulenia z nich wyprowadzić, oraz zatkania czyli zatwardnienia jeżeli się gdzie znajdują rozvolnić i uprzątnąć, a to lekarstwami lekko wzmacniającymi z rzędu takich, które nie rozdrażniają, ale owszem rozwalniają i chłodzą. Najprzód

leczenie zacząć należy od dawania choremu do zażywania wyciągów czyli ekstraktów z roślin, jako to: z perzu białego (*Rad. Gramin.*), wołowych oczu (*Leont. Taraxacum*), ruty polnej, mydlnicy lekarskiej (*Saponaria off.*), krwawnika, tudzież ze śliwek i tamaryndów. Za napój zaś najlepiej służy woda czysta, serwatka z kremortartarą, woda selcerska. Stolec, jeżeli jest wstrzymany, rozwalniać można za pomocą enem z rumianku, miodu i małej ilości mydła sporządzonych. Przy mocnem zatankaniu wnętrzości brzusznych, łączyć powyższe środki lekarskie z mydłem lekarskiem, ekstraktem ziela jaskółczego (*Chelidonium majus*), złotą siarką, czarciem łajnuem, szczególnież zaś pomocne są wody mineralne, o których nieco w szczególności pomówię.

O używaniu wód mineralnych w chorobach hemoroidalnych.

Uważano wody mineralne zawierające w sobie sole lekkie czyszczące za jedynie skuteczne w cierpieniach hemoroidalnych. Leczenie to jest nazbyt jednostronne, azatém i mylne,

albowiem są przypadki, w których wody żelazne i siarczane są skuteczne, tamte zaś stają się nawet szkodliwemi.

Wody solne zawierające w sobie sole działające na kiszki i nerki (chlerek magnezynu, siarkanmagnezyi, siarkan sody), dają się dzielić na ciepłe, jako to: w Karlsbad i Wiesbaden, i zimne, jako to: w Salzbrunn, w Szlązku, i Kissyngien; są one użyteczne tylko w chorobach hemoroidalnych powstałych z przedrażnienia naczyń u osób pełnokrwistych, dobrze żywnych i mało ruchu potrzebujących. Dla takich osób zalecają się wody solne zimne, szczególnie Kissyngen, które wszakże dla osób osłabionych nerwowych są bardzo szkodliwe i zgnupne. Wody Karlsbadzkie i Wiesbadeńskie są qomocne dla chorych, u których pojawy chorobliwe są z rodzaju jużto chorób hemoroidalnych, to znowu z rodzaju artrytyzmu; lub którzy istotnie jedną i drugą chorobę cierpią. Szkodliwe zaś są dla osób prowadzących życie skromne a nawet i skąpe, ale które przy tém wiele pracują umysłowo, lub u których choroba szczególnie zajmuj system nerwowy. U takich osób wody te sprawują zawrót głowy, nie mogą one długo ustać na nogach, dostają

drżenia w całym ciele i ulegają innym, trudnym do uleczenia przypadłościom; dla nich tedy najlepsze są wody mineralne emskie i gasteinskie.

Są nareszcie przypadki, w których wody żelazne dobry skutek czynią, albo zaraz w początku, co się rzadko zdarza, albo po użyciu poprzedniem jakiej wody mineralnej solnej. Osoby pełno krwiste nie powinny tych wód używać aż do ukończenia kuracyi; co wszakże policza się do największych błędów w naszych czasach, że chorzy po używaniu wód mineralnych rozwalniających, bez wyjątku udają się do wód żelaznych dla wzmacniania. Są rzeczywiście te wody stosowne dla ukończenia kuracyi po wodach mineralnych rozwalniających, a jeszcze bardziej skutkują u osób, które wiele krwi straciły, w skutku czego bardzo są osłabione i drażliwe. Dla nich tedy dobre są wody *Egerskie* Francesbrunen, a pomiędzy czysto żelaznemi *Pyrmont*, *Birkenau* i *Boklet*. Nakoniec bywają przypadki, w których wskazane jest użycie wód siarczanych, mianowicie kiedy choroba objawia się pod postacią liszaju hemoroidalnego, lub kiedy do choroby hemoroidalnej przyłącza się choroba świerzbowata

i liszajowata, gdzie zatem trzeba najprzód to połączenie zniweczyć, a później dopiero pokonać chorobę hemoroidalną, stosownie do wyżej wymienionych wskazań. Wody siarczane najczęściej bardzo pomocne dla kobiet, u których ta komplikacya ma miejsce, przez co się zapobiega tworzeniu się raka macicznego. Po użyciu wód siarczanych, dopiero dobrze skutkują wody solne. Do wód siarczanych należą: Akwizgrańska (Aachen), Elizabetyńska (kawkazka), *Weilbach*, Buska.

Leczenie hemoroid płynących.

Leczenie hemoroid płynących, stosuje się do natury choroby, do ilości krwi odchodzącej, jako też do przyczyn, które ich wywiązaniu się sprzyjają, lub je coraz bardziej wzmagają.

Nie należy zatrzymywać, ani też powiększać umiarkowanego upływu krwi hemoroidalnego, przypadającego w pewnych czasach od siebie dość odległych, zwłaszcza u osób, które miewają częste wypróżnienia krwi, a po jej odejściu czują się być zupełnie zdrowe, albo też w dolegliwościach swoich znacznęj ulgi do-

świadczają. Natura zwykle sama wstrzymuje takie płynienie krwi, i nie następuje potrzeby żadnych lekarstw. Należy tylko zalecić choremu dyetę skromną, więcej roślinną niż mięsną; a jeżeliby miał stolec zaparty, ułatwiać odchód stolcowy za pomocą enem rozwalniających, albo też za pomocą napoju lekko rozwalniającego. Taki krwotok, gdyby nierozważnie wstrzymanym lub znacznie powiększonym został, przez niestosowną dyetę lub inne szkodliwe wpływy; sprowadziłby ważniejsze przypadłości według usposobienia i konstytucyi chorego, jako to: womity krwawe, krwioplucie, albo też skutki nagłego krwi upływu.

Są atoli przypadki, w których krwotok ten powinien być nie tylko utrzymywany, ale nawet wznagany, mianowicie wtenczas, gdy jest jeszcze zamały w stosunku do sił chorego lub cierpień jego w dolnej części brzucha, lub gdy tym sposobem niejako zastępuje uwalnia się chorego od nierównie niebezpieczniejszych chorób, albo nareszcie gdy krwotok przystępuje jako wypróżnienie krytyczne w czasie przesilenia się chorób szczególnież zapalnych. Na ten cel bardzo dobrze służy moczenie nóg w wodzie ciepłej, z przydaną do niej garści

soli lub gorzycy tłuczonej, częste ogrzewanie stolca nad parą z wody gorącej lub z odgotowanych ziół odmięczających, jako też używanie za lekarstwo kwiatu siarczanego w *polowie* z kremortartarą rano i wieczór połykacze od kawy, a za napój wody z sokiem owocowym. Osobom do użycia wina przyzwyczajonym, dozwoloném być może wino burgundzkie z wodą.

Jeżeli upływ krwi hemoroidalny jest zbyt częsty, i długo trwający, a na chorym dają się spostrzegać znaki wielką utratę krwi oznaczające, jako to: osłabienie ogólne i omdlałość, bledność twarzy, zawrót głowy, szum w uszach, ziębienie członków, puls słaby i t. d., należy natychmiast przystąpić do wstrzymania tego upływu. Jednak nie trzeba tu tak nagle postępować, albowiem powstałoby ztąd mogło zapalenie jakiego ważnego organu, krwioplucie, a nawet i apopleksya, zwłaszcza u osób, które albo do cierpień hemoroidalnych dziedzicznie są usposobione, lub do wypróżnień krwi natłogowo przywykły, albo gdy w nich choroba tym sposobem się przesila.

W tamowaniu zbytniego upływu krwi, uważać należy na okoliczności następujące:

Jeżeli krwotok zależy na prawdziwem wzbiciu ogólnej masy krwi, na powiększonej żywotności tegoż płynu, któryto przypadek wydarza się pospolicie u osób młodych, dobrze żywionych, za działaniem przyczyn krew mocno wzburzających i rozpalających: w tym przypadku zalecić potrzeba choremu spoczynek, i dyetę skromną roślinną, za napój mu dawać wodę zimną, samą lub z sokiem cytrynowym, orszadę, albo też inne płyny chłodzące; a za lekarstwo kremortartarę po łyżeczce od kawy z rana i w wieczór. Ramiona rozcierać ogrzanemi chustami wełnianemi lub flanelą, albo zanurzać je w wodzie cieplej. Można też upuścić kilka uncyi krwi z ręki, a gdyby to niewiele pomogło, użyć środków w formularzu wymienionych (patrz przepisy lekarskie), dawać mu też kilka razy przez dzień ziółek zimnych z krwawniku sporządzonych i przystawić do barków suche banki, które silnie odciągają krew do górnych części.

Jeżeli krwotok zależy na rozdrażnieniu naczyń krwionośnych, to jest na chwilowo tylko podniecaniej czynności tychże naczyń, oraz na ztąd powstającem przepelnieniu się krwi w niektórych częściach, któryto przypadek wydarza

się pospolicie u osób młodych, delikatnych, mocno czułych, zaprędko wzrosłych, usposobionych do chorób skrofulicznych, i objawia się przez rozmaite cierpienia kurezowe, już ogólne, już miejscowe w wnętrznościach brzusznych: w takim razie prócz zalecania choremu najskromniejszej dyety, dawać mu można do zażywania proszku *ipekakuany* po pół grana co dwie godziny z cukrem mialko tłuczonym, *kwasu Hallera* po kilkanaście kropel na łyżce wody zimnej co godzinę, mocnego odwaru ziela krwawnika na zimno, co dwie godziny po filiżance. Szczególniej zalecają się ziółka sporządzone z naparzenia wierchołków krwawnika i liści różanych, z przydatkiem $\frac{1}{2}$ drachmy kwasu Hallera, które na zimno kilka razy przez dzień po kubku od filiżanki chory ma zażywać. W uporeczywym przypadku dawać należy lekarstwa bardziej ściągające, jako to: alun, korzeń rataunii, kurze ziele (*tormentilla erecta*), korę symaruby, a nawet chinę (patrz formularz przy końcu). Zewnątrz pomocne są: smarowanie brzucha i krzyżów maściami kureze usmierzającymi, rozcieranie ramion flanelą ogrzaną, przystawianie suchych baniek do ramion, da-

wanie enem z zimnej wody, okładanie stolca szmatami w zimnej wodzie maczanemi.

Jeżeli krwotok wydarza się u osób słabowitych, wynędzniałych, będących zwolniałego składu ciała, a szczególnie w wieku podeszłym, przytém jeżeli okazują się zjawiska z wielkiej utraty krwi pochodzące: to okazuje, że krwotok zasada się na ogólném osłabieniu całego układu naczyń krwionośnych, na sparaliżowaniu ostatecznych końców tychże naczyń, a przeto nie zwłocznie wstrzymywanym być powinien. Ażeby to skutecznie, trzeba dawać choremu mocno ściągające lekarstwa, które oraz posiadają własność ścinania krwi, jakimi są mocne nalewy z wierzchołków krwawnika, korzeni kurzego ziela, ratanii, kory symarnby, które dla tém pewniejszego skutku połączone być powinny ze stosowną ilością kwasu Hallera, a w razie ogólnego osłabienia ze środkami aromatycznymi i nerwy pobudzającymi, np. z cynamonem, skórkami pomarańczowemi, z essencją kozłka (*tinctura valerianae*). Gdy to nie pomaga, udać się trzeba do środków mocniejszych, to jest do ałunu, kino, katechu, chinu, a nawet do preparatów żelaznych, z którychto środków sporządzone

lekarstwa, jakkolwiek one umieszczone są w formularzu, należy jednak zażywać jedynie za radą lekarza. Do środków lekarskich zewnętrznych należą: okładanie międzykroczka i krzyża szmatami maczanemi w occie zimnym, w wodzie z lodem lub w samymże śniegu, dawanie enem z wody zimnej lub zmieszanej z ałunem, siarczanem żelaza, albo też z płynów ściągających, jako to: z odwaru kory dębowej, korzeni kurzego ziela, gallasu, tudzież sadzanie chorego aż po pępek w zimną wodę.

W przypadku nader uporezywym, bierze się zwitek skubanki, macza się w białku od jaja i posypuje mialko tłuczonym ałunem, lub proszkiem zrobionym z jednej uncyi gummy arabskiej, 2eh drachm siarczanu miedzi (cupr. sulph.) drachmy gummy kino, i pół drachmy kamienia urażnego (Lapis. haematid.): tak przyrządzony zwitek wprowadza się w otwór stołcowy, ale go trzeba dobrze wprzód na cienkim sznurku uwiązać, aby się wewnątrz do kiszki nie wsunął. Gdy już krwotok wstrzymanym zostanie, używać jeszcze należy powyższych środków przez niejaki czas, aby się na nowo nie wrócił. Potém starać się należy usunąć i pokonać przyczyny, które krwotok wzbudzają lub utrzy-

mują. Jeżeli stan kureczowy wnętrzości brzusznych jest przyczyną krwotoku; trzeba dawać choremu do zażywania czarcie łajno (*asa foetida*), strój bobrowy, kozłek, a to w stosownej dozie i formie, brzuch zaś smarować spirytusem aromatycznym. Jeżeli zatkanie i ztwardłe są wnętrzości brzuszne, a mianowicie wątroba, śledziona lub kréski, dawać lekarstwa rozwalniająco-wzmacniające, najprzód lżejsze, a potem przechodzić do coraz mocniejszych, wystrzegając się mocno rozgrzewających, aby krwi nie rozdrażniać. Jeżeli naczynia krwionośne kiszek bardzo są osłabione, dobrze jest używać lekarstw wzmacniających, ściągających w połączenie z aromatycznymi. Lekarze dawniejsi, którzy utrzymywali, że wszystkie formy choroby hemoroidalnej pochodzą ze stanu osłabienia wnętrzości brzusznych, w czém bardzo błędzili, jak się to poniżej okaże; przepisywali oni do zażywania mocne nalewy jagód czarnych (*Vaccinum Mirtyllus*) rzepika pospolitego (*Agrimonia eupatoria*) nawłoci pospolitej (*solidago virga aurea*) bluszczu ziemnego (*Hedera terrestris*) i tym podobne z użycia lekarskiego wywołane, a teraz przez Rademacharów odświeżone środki. Największą jednak

stawę pozyskał odwar wierzchołków krwawnika pospolitego.

Leczenie hemoroid ślepych.

Leczenie hemoroid tego gatunku, powinno się także stosować do przyczyny wzniecającej, jako też do gwałtowności cierpień, i powikłania ich z innymi chorobami. Najprzód rozpoznać należy, czy guzy hemoroidalne stanowią chorobę miejscową, przypadkową, z zewnętrznych przyczyn powstałą, i która nie jest w związku z żadnym innym cierpieniem, czyli też one są skutkiem przyczyn wewnętrznych, to jest niejako wypadkiem krytycznym ogólnego cierpienia. W pierwszym razie choroba daje się gruntownie i na zawsze uleczyć, w drugim zaś cierpienia chorego dają się tylko ułagodzić. Nadto stosować się powinno leczenie do stanu guzów, czy te są zapalone i uwięzione, lub nie.

Do leczenia guzów hemoroidalnych powstałych z przyczyn zewnętrznych, jeżeli tylko one nie są mocno nabrzękle i zapalone, służą szczególnieź środki zewnętrzne, między któremi zi-

mna woda pierwsze trzyma miejsce. Użycie zimnej wody musi li tylko w dopiero pomienionym razie być zastosowane, w innych bowiem razach użyta woda zimna może spowodować najgorsze skutki z hemoroid na wewnątrz wpędzonych. Jeżeli guzy hemoroidalne powstały z jeżdżenia konno, lub innej jakiej zewnętrznej przyczyny, a chory przytém dobrze trawi i żadnych cierpień innych nie doznaje, wtedy, daje mu się kilka enem codziennie z zimnej wody, a to przynajmniej przez dni dwanaście, lub jeszcze dłużej. Aby zaś chory jak najdłużej zatrzymał w sobie enemę, powinien po wzięciu jój leżeć na lewym boku przez pół godziny, przytém nie więcej bierze się na raz wody nad kubek od filiżanki. Osobom delikatnym i mocno czułym nie można dawać enem od razu z wody zimnej, ale z wolna i stopniami przygotowywać je do nich należy, przechodząc stopniami od wolnej wody do coraz zimniejszej. Nawet ludziom najzdrowszym nie należy dawać enem z mocno zimnej wody. Okładanie międzykrocza i krzyża płatami w zimnej wodzie maczanymi, jako téż kąpiele zimne w wodzie rzecznej, lub tak zwane zycbady, również są pomocne jak enemy powyższe. Szczegół-

niej skutecznemi są kąpiele rzeczne, byleby używane były z wszelką ostrożnością. Krzepią one i wzmacniają nietylko te części, które bezpośrednio z wodą się stykają, ale oraz rozciągają wzmacniające swe skutki na całe ciało, wszelkie czynności żywotne wzmagają, i obieg krwi przyspieszają. Wielkie guzy hemoroidalne, tak zwane *worki hemoroidalne* nie mogą wprawdzie zupełnie być uleczonemi za pomocą zimnej wody; jednakże przez przemywanie kilka razy na dzień zimną wodą, ściągają się i stają się mniej bolesnemi.

Jeżeli guz hemoroidalny stwardniał, a znajduje się zewnątrz otworu stolcowego, można go bez obawy dać wyciąć. Przytém wszystkiém starać się potrzeba, aby chory miał codziennie wolny stolec, którego jeżeli nie ma, dawać mu można do zażywania kremortartarę z siarką osadzoną, rano i w wieczór po łyżeczce od kawy. Innych zaś środków mocno laksujących wystrzegać się należy, aby kiszki nie osłabiać, i krążącej w nich krwi nie rozdrażniać.

Leczenie guzów hemoroidalnych powstałych z przyczyn wewnętrznych, które tedy guzy są wypadkiem ogólnego cierpienia, nie może być uskutecznione dopiero wskazaném użyciem zi-

mniej wody. Oddalić tu wprzód i pokonać trzeba przyczynę; a gdy się to uda, probować ezasami można okładania międzykroczka zimną wodą i dawania enemy z tegoż płynu. Zawsze przeto działać potrzeba najprzód na przyczynę. Jeżeli więc w żołądku znajduje się żółć wylana, dać na lekkie womity, a potem lekarstwa lekko rozwalniające chłodzące, a które mają zarazem własność łagodzenia żółci. Tak więc choremu, który młody, krwisty, dobrze żywiony, albo jeżeli wprzód prowadził życie czynne, potem nagle oddał się siedzeniu ciągłemu, a używał zawsze pokarmów mocno posilających, potrzeba upuścić ośm do dziesięciu uncyj krwi z nogi; jeżeli zaś mimo to guzy zapalać się zaczynają, przystawić około stoleczka kilkanaście pijawek, prócz tego, dawać lekarstwa chłodzące, nieco rozwalniające przy zajęciu skromnej diety. Prawie téż w każdym chorym znajdują się zamulenia, a często i zatkania wnętrzości brzusznych, które rozprowadzić należy, co uskutecznia się za pomocą środków, jakiemi są: Winian potażu obojętny (kali. tartar.) dawany po pół drachmie kilka razy dziennie sam przez się w wodzie rozpuszczony, lub w połączeniu z innemi lekarstwami, a mia-

nowicie z ekstraktami, perzu, mydlnicy lekarskiej, wołowych oczu i t. p., również skuteczném jest użycie obfite owoców soczystych świeżych, a szczególnie śliwek węgierrek. Za każdym wystąpieniem guzów należy je natychmiast odprowadzić, a w niemożności dokonania tego, przemywać się one mają ciepłym rumiankiem, naciierać oliwą ciepłą świeżą, i za pomocą palca w płótno obwiniętego do kisch wsuwać. Gdyby zaś guzy hemoroidalne nie dające się odprowadzić lub z innéj przyczyny były tak mocno zapalone, iżby sprawiły gwałtowny ból rozpościérający się aż do wnętrzości brzusznych; natenczas potrzeba:

1. U osób młodych i czerstwych upuścić funt krwi z nogi, a gdy cierpienia te nie wiele zwolnieją, po 24 godzinach, znowu żyłę otworzyć, i około stolea pijawki stawiać.

2. U osób delikatnych słabowitych i zwolniałego składu ciała, przystawić tylko kilka pijawek około stolea, ale nie na samych guzach zapalnych, gdyżby tém bardziej się jeszcze zaogniły.

3. Po odciągnięciu krwi, czy przez żyłę, czy pijawkami, należy dawać napoje chłodzące; lekarstwa zaś rozwalniające, z rzędu takich, któ-

reby chłodziły i stolec poruszały, nie rozdrażniając bynajmniej wnętrzości brzusznych, jakimi są sole rozwalniające w połączeniu z olejkiem migdałowym.

Oprócz pijawek, zewnątrz pomocne są: ogrzewanie stolca nad parą z odgotowanych ziół odmiękczejących, okładanie tegoż miejsca szmatami w ciepłych tych płynach maczanemi, kąpiele z wody cieplej lub przegotowanych otrąb pszennych. Nie można zaś w takim stanie dawać enem choëby i z płynów najłagodniejszych, gdyż samo wkładanie rurki w stolec sprawia mocne boleści i zapalenie powiększa.

Gdy już zapalenie ustaje, można do powyższych okładań dodawać po trosze octu ołowianego, powiększając codziën dozę o kilkanaście kropel. U osób zwolnialęgo składu ciała, tudzież u podeszłych wiekiem, jeżeli zapalenie przewleka się i przechodzi w stan osłabienia, pomocne są okładania i przemywania tychże części płynami nieco ściągającemi, a nawet drażniącemi, jako to: smarowanie guzów mascią sporządzoną zeszmalcu wieprzowego i galasu miałko tłuczonego, przemywanie odwarem kurzego ziela lub kory dębowej albo winem czerwonym. Na uśmierzenie boleści można do-

dać do tych płynów kilkanaście kropel tynktury opium.

Zawsze jednak starać się potrzeba, aby wprowadzić do kiszki wystąpione guzy hemoroidalne; przez co nastąpić mogącemu zaropieniu lub gangrenie zapobieży się najskuteczniej. Jeżeli tego dokazać nie można, a zapalenie wzmagą się mimo użycia najstosowniejszych środków lekarskich, nie trzeba się ociągąć z wypróżnieniem tych guzów za pomocą lancetu, nie zaś pijawek, które skóry nie przegrzają, a bardziej jeszcze guzy rozdrażniają.

Kiedy i pod jakimi warunkami należy hemoroidy ślepe do plynienia doprowadzić środkami sztucznymi? i jakie są do tego środki?

Są wprawdzie przypadki, w których wzbudzić trzeba upływ hemoroidalny środkami lekarskimi, jak naprzykład w ogóle tam, gdzie natura usiłuje wydalić z ciała materiją hemoroidalną dla uleczenia jakiego ważnego organu ale własnymi siłami temu wydostać nie może. Lecz, ażeby tę skazówkę natury rozpoznać, należy znać dokładną konstytucyą chorego,

jego choroby poprzednie, wiek i sposób życia, tudzież wiele innych okoliczności, o których tylko lekarz dokładne może mieć wiadomości, oraz oznaczyć, czy w danym przypadku upływ hemoroidalny sztucznie wywołany może być zbawiennym lub nie. Podam tu tylko w ogóle przypadki, w których wywiązanie sztucznie środkami hemoroid płynących, może się stać zbawiennym, a w których niepotrzebnym lub nawet szkodliwym.

Należy upływ hemoroidalny sztucznie środkami wzbudzić: 1. Jeżeli choroba hemoroidalna jest dziedziczną, a przepowiadane hemoroidalne są burzliwe i często wracają; 2. Gdy się raz okazały homoroidy płynące, a po zamknięciu ich inne choroby się rozwinęły, jako to: artrytyzm, hypokondrya, złe trawienie, wielka choroba, lub inne cierpienia nerwowe, które to choroby są dokuczliwsze i niebezpieczniejsze od hemoroid płynących; 3. Gdy płynące hemoroidy skutkiem przyczyny zewnętrznej, jaką jest zaziębienie lub uchybianie dyecie, nagle się wstrzymają, zkąd powstanie kolka hemoroidalna, napływ krwi do płuca lub głowy, albo nawet zapalenie tych organów; 4. Gdy upływ hemoroidalny stanie się

nałogowym, a potem w swoim czasie nie pokaże się, a bardziej jeszcze, jeżeli weźmie inny kierunek, jak na przykład, gdy w jego miejsce następuje krwiopłucie, lub womity krwawe;

5. Dobrze też jest, jeżeli okoliczności tego dozwalają, inne formy hemoroid, na przykład hemoroidy pęcherza urynowego, przy których chory więcej cierpi zamienić na hemoroidy płynące otworu stolcowego.

W każdym innym przypadku hemoroidy ślepe z gruntu leczyć należy.

Środki mogące służyć do wzbudzenia upływu hemoroidalnego, są te, które sprawiają swoim drażnieniem napływ krwi do kiszki części dolnych brzucha, o czem zaraz w szczególności mówić będę.

Leczenie hemoroid nagle wstrzymanych.

Leczenie hemoroid tego gatunku zależy na tem, aby wypływ krwi stolcem jak najspieszniej uskutecznić, stosując wszelkie środki lekarskie tak zewnętrzne jako i wewnętrzne do natury i gwałtowności organu cierpiącego,

tudzież do ogólnej jego drażliwości i obecnego stanu wnętrzości brzusznych.

Najprzód działać potrzeba na pokonanie przyczyny chorobę wzniesającą. Jeżeli zatem zamięnienie stało się powodem złego, dawać trzeba choremu tak lekarstwa, jako też i napoje pobudzające poty, oraz zalecić, aby przez kilka dni wieczorem moczył nogi w ciepłej wodzie z gorczycą. Jeżeli w żołądku znajduje się żółć zepsuta lub inne nieczystości, co poznaje się po obłożonym języku i gorzkim smaku w ustach, oraz po usiłowaniu do vomit, należy chorego do vomit pobudzić użyciem emetyku, a potem użyć środków lekko przeczyszczających. Jeżeli nadużycie napojów rozpalających było powodem wstrzymania upływu hemoroidalnego, przepisać trzeba dyetę skromną, zalecając za napój wodę z sokiem cytrynowym, odwar z wisien suszonych lub śliwek.

Jeżeli niestosowne leczenie guzów hemoroidalnych, czyto okładaniem i przemywaniem stołca zimną wodą, czy dawaniem enem z płynów ściągających, czy nareszcie używaniem zimnych kąpiel, stało się powodem choroby: w każdym razie potrzeba, aby chory moczył nogi w wodzie ciepłej, do której wsypuje się

poprzednio garść soli lub gorzycy. Ma także ogrzewać sobie stolec kilka razy przez dzień nad parą z odwaru ziół odmięczających, brać często enemy ciepłe z płynów odmięczających; i używać kąpeli ciepłych. Gdy zaś mimo usunięcia przyczyny, płynienie krwi hemoroidalne nie nastąpi, ani też cierpienia ztąd powstałe nie zwolnieją, w takim razie działać potrzeba według następujących okoliczności: 1) Jeżeli chory jest silny i dobrze żywiony, trzeba mu upuścić krwi z nogi, dawać lekarstwa chłodzące i razem stolec poruszające, za napój mieć wodę czystą samą, lub z sokiem kwasowatym, a przytém zachować dyetę skromną, więcej roślinną niż mięsną. 2) Jeżeli chory jest słabowity, delikatny, a cierpienia wewnętrzne jakiego organu mniej gwałtowne; w tym razie dostatecznym będzie przystawić około stołka i na miejsce cierpiące 10 — 12 pijawek, i pozwolić krwi płynąć z godzinę, prócz tego dawać lekarstwa lekko czyszczące, lub enemy z ziół odmięczających. Takim osobom nie należy dawać lekarstw mocno czyszczących, ażeby żołądka nie osłabić, owszem, należy do lekko czyszczących dodać lekarstwa wzmacniające, jakimi są: ekstrakta z bobownika

trzylistnego; wołowych oczu, krwawnika, czubka tureckiego i t. p. 3) Jeżeli podczas leczenia, pokaże się płynienie hemoroid, utrzymywać je potrzeba; jeżeli zaś postrzegać się daje usiłowanie natury tylko do otworzenia hemoroid, wspierać je należy lekarsstwami na ten cel skutecznymi, uważając zawsze, aby te były stosowne do cierpień chorego. Tu należą lekarstwa pędzące, które naczynia krwionośne dolnej części brzucha do większej czynności pobudzają. Lekarstwa te nie mogą być dawane osobom młodym, krwistym, dobrze żywionym, ani takim, które z przyczyny ogólnej drażliwości do zapaleń są skłonne; ani nareszcie w gwałtownych boleściach brzucha lub piersi, przy krwotokach z nosa lub płuc, i w czasie gorączki. Z dobrym zaś skutkiem dają się one w razie mocnego osłabienia naczyń krwionośnych, szczególnie u osób flegmatycznych i zwolniałego składu ciała, po poprzednim usunięciu wszelkich szkodliwych wpływów przeszkadzających płynieniu hemoroidów. Do lekarstw tych liczą się boraks, terpentyna wenecka, balsam kopaiwy, myrra, aloes, szafran, sabina, korzeń ciemierzycy czarnej (Helleb. niger) essencya kolokwint; dawać się zaś

powinny w połączeniu z asafetydą, strojem bobrowym, ekstraktem lulku, a nawet z opium. Na poparcie działania tych lekarstw wewnętrznych, skutecznemi są następujące środki zewnętrzne: rozcieranie ud flanelą ogrzaną, postawienie baniek suchych na wewnętrznej powierzchni ud, dawanie enem ciepłych z odgotowanych ziół odmiękczejących, okładanie międzykroczka szmatami w tych ścięplonych płynach maczanemi, ogrzewanie stolca nad parą wodną, stawianie pijawek około stolca.

Leczenie kolki hemoroidalnej jest także same, jakie się używa przy zapaleniu kiszek i przechodzi zakres naszego pisma, przeto je pomijam.

Leczenie hemoroid flegmistych.

Hemoroidy flegmiste najczęściej są połączone z osłabieniem już to ogólném, już miejscowém błony śluzowej, a szczególnie kiedy długo trwały; rzadko jednak są w stopniu mocnego lub nawet łagodnego zapalenia. Leczenie więc stosować się powinno do różnicy stanu choroby towarzyszącego. W pierwszym przypadku pomocném jest obmywanie poprzednie między-

krocza, jakim płynem odmięczającym, z przydatkiem trochy octu ołowianego, tudzież okładanie płatkami w lekkiej wodzie gulardowej maczanami, do czego później używać można płynów lekko ściągających. Ale środki te skutecznie użyte być mogą tylko wtenczas, gdy hemoroidy w mowie będące, znamionują się miejscowym cierpieniem; jeżeli zaś w nich zachodzi cierpienie ogólne, tedy stałyby się szkodliwemi. W drugim przypadku posłużą kąpiele ciepłe, ogólne lub miejscowe, okładanie stolca i międzykrocza szmatami w zmięczających płynach maczanami, nadewszystko utrzymywanie wolnego stolca, za pomocą kremortartary z kwiatem siarczany, po łyżeczce od kawy 2 — 3 razy na dzień.

Jeżeli upływ śluzu jest zadawniony i odchodzi bez boleści w stolcu, nie należy go nagle wstrzymywać zwłaszcza gdy jest połączony z cierpieniem jakiego ważnego organu. W takim razie najstosowniej będzie dawać choremu lekarstwa lekko wzmacniające w połączeniu z takimi, które zapobiegają zatwardzeniu stolca tak powszechnemu i wielce szkodliwemu w podobnych cierpieniach. Jednakże zwracać tu należy całą uwagę, na cierpienia płuc lub

innego organu, z którym wypływ śluzu w jakimieś związku zostawać się zdaje, aby nałogowego tego wypróżnienia na organ cierpiący nie zwrócić, a przeto ogólnego stanu zdrowia nie pogorszyć.

Leczenie swędzenia w międzykroczu.

Przeciw swędzeniu w międzykroczu i ztąd powstającemu wyrzutowi do liszaju podobnemu, pomoceńm jest smarowanie międzykroczu olejkiem migdałowym świeżym, maścią śmietankową, pomadą, jaka się używa do popekanych ust; a szczególnie skuteczna tu jest maść sporządzona z dwóch łutów masła świeżego niesolonego z dodatkiem kwiatu cynkowego i octu ołowianego, którą maścią smaruje się część swędząca na noc, z rana zaś ciepłą wodą miękką do czysta się obmywa.

Leczenie hemoroid pęcherza urynowego.

Choroba ta, jako zdarzająca się najczęściej u osób w wieku podeszłym, rzadko daje się

uleczyć radykalnie. Zachowanie ścisłej diety może się wiele przyczynić do ulżenia cierpień i zapobieganiu niebezpieczeństwu. Chory musi używać pokarmów łatwych do trawienia, nie drażniących ale pożywnych. Jeżeli jest bardzo osłabionym i do użycia win przyzwyczajonym, może z umiarkowaniem pozwolić sobie szklaneeczkę wina lub kieliszczyk wódki. Przy tém unikać powinien win młodych i zawierających w sobie wiele kwasów, które sprawiać mogą kurcze i wstrzymanie uryny. Toż samo sprawiać mogą i inne napoje, jako to piwa różne a szczególniej bawarskie.

Dobrze jest przechadzać się kilka razy przez dzień, lub jeździć konno, a jeżdżenie powozem szkodliwe. W ogóle unikać powinien chory wszystkiego, co go osłabić może, jako to: poruszenia umysłu, pracowania wśród noey, a szczególniej sprawy cieleśnej. Powinien także starać się o wolny stolec, bo ekskrementa twarde nagromadzone w kiszce odchodowej cisną na pęcherz i sprawiać mogą zatrzymanie uryny, lub urynowanie krwią. Zażywać zaś ma lekarstwa lekko laksujące lub brać enemy z ziół odmięczających, a szkodliwemi są dla niego środki pędzące urynę, jako to: balsami-

czne, lub terpentyna, bo robią urynę ostrą i drażniącą, mogą nawet sprawić zapalenie pęcherza urynowego.

Przy oddawaniu uryny powinien unikać wszelkiego ciśnienia do oddawania téjże, bo przez to krew bardziej się jeszcze nagromadza w żyłach, które bardziej nabrzmiewają, a ztąd powstaje zupełne zatrzymanie uryny.

Zachowanie się przy urynowaniu krwią.

Jeżeli odosobnienie krwi kanałem urynowym nie jest wielkie, zatrzymywane być nie powinno, przez zimne okładanie, lub obmywanie zimną wodą. Chory niech zachowuje dyetę skromną, używając za napój odwaru ze szlazu lub orszady. Jeżeli zaś ma miejsce krwotok, wtedy należy zrobić okładanie z zimnej wody a wewnątrz używać kwasów. Takież same przepisy służą przy odosobnieniu śluzu z pęcherza urynowego.

Leczenie hemoroid na drodze niewłaściwej.

Leczenie hemoroid na drodze niewłaściwej zależy na tém, aby płynienie krwi na zwykłą drogę zwrócić. Unikać więc należy wszystkiego, co tylko krew burzy, co ją do wewnętrznych lub górnych części ciała doprowadzić może, jakim jest mianowicie nadużycie napojów mocno rozpalających, a bardziej jeszcze lekarstwa gwałtownie rozdrażniające, częste branie na wymioty, puszczenie krwi z ręki. Przeciwnie zaś pomocnemi są wszelkie środki, które krew do stoła sprowadzają, o czém już było wyżej przy *uważaniu nagle wstrzymanych hemoroid*. Tu tylko jeszcze nadmienię, że bardzo ostrożnie poczynać sobie należy, zwłaszcza z lekarstwami mocno pobudzającymi, które sprawiają ogólne zaburzenie krwi, a przeto więcej złego niż dobrego sprawić mogą.

PRZEPISY LEKARSKIE

**przeciw hemoroidom, pojawiającym się
w rozlicznych formach, zalecane przez
najślawniejszych lekarzy.**

I. Przepisy na cierpienia czyli przepowiednie hemoroidalne (molimina haemorrhoidalia).

1.

Weź: Kapucyńskiej herbaty (Herb. Chenopod. ambrosioid.)
uncyę jedną,
Krwawniku (H. Millefol.) półtoręj uncyi,
Korzenia lukrecyowego (R. Liquiritiae) drachmę lub
dwie.

Wszystko pokrajane zmięszaj. Szóstą część naparzyć
w trzech filiżankach wody wrzącej i w ciągu dnia wypić.

Radius.

2.

Weź: Żółci wołowej zgęszczonej (Fel. Taur. insp.),
gummy żywicznej, czarciego łujna (G. Asae foetid.)
dwie drachmy,
Ekstraktu jaskółczego ziela (Ext. Chelidonii) półtoręj
drachmy,

Proszku rabarbarowego (Pulv. Rad. Rhei) drachmę.
Zmięszaj i zrób pigułki dwugranowe, z dodatkiem potrze-
bnej ilości proszku skórki pomarańczowej, posyp proszkiem
lukrecyowym, i używaj 4 razy w dzień po dziesięć sztuk.

Schwartz.

3.

Weź: Proszku rabarbarowego (Pulv. Rad. Rhei),
Siarkanu potażu (Kali sulphurici) po pół drachmy,
Powidel tamaryndowych ile potrzeba do zrobienia
pigulek dwugranowych, posyp proszkiem kołtunowym i za-
żywaj co dwie godziny 15—20 sztuk. *Vogler.*

4.

Weź: Siarkanu potażu (Kali sulphurici) pół uncyi,
Wody zwyczajnej ośm uncyi,
Ekstraktu wołowych oczu (Extr. Tarax.) uncyję
jedną.

Wszystko to zmięszaj i zażywaj co godzina po dwie łyżki
stołowe. *Siebold.*

5.

Weź: Siarki osadzonej (Sulphur. praecip.) dwa skrupuły,
Korzenia rabarbarum, drachmę,
Proszku skórki pomarańczowej drachmę,
Węgłanu magnezyi półtoręj drachmy,
Winianu potażu obojętnego (Kali tartaricum) dwie
drachmy.

Zrób proszek i zażywaj 3 razy na dzień po łyżeczkę od
kawy. *Stud.*

6.

Weź: Winianu potażu obojętnego (Kali tartaricum),
Rabarbarum,
Skórek pomarańczowych, po dwie drachmy.

Zrób proszek i zażywaj po łyżeczkę od kawy.

Klein.

7.

Weź: Siarkanu magnezyi (Magn. sulph.),
Tinkтуры rabarbarowej wodnej, po jednej uncyi,
Wody mellisowej cztery uncy.

Zażywaj dwa razy na dzień po dwie łyżki stołowe.

Hildebrand.

8.

Weź: Proszku rabarbarowego
Mydła lekarskiego po pół drachmy,
Ekstraktu z aloesu gran 15.

Zrób pigułki dwugranowe, posypuj proszkiem kółtunowym
i zażywaj trzy razy na dzień po 10 sztuk. *Rychter.*

9.

Weź: Siarki osadzonej,
Saletranu potażu czyszczonego (Kali nitr. dep.),
Winianu potażu kwaśnego (Tart. depurati) po 2
drachmy.

Zrób proszek i zażywaj dziennie trzy razy po łyżeczce od
kawy. *Haase.*

10.

Weź: Winianu potażu obojętnego 3 drachmy,
Wody bżowej cztery uncy,
Ekstraktu wołowych oczu (Leont. Tarax.)
Pérzu; po pół uncyi,
Miodku ukwaszonego uncyą jedną.

Zmieszaj i zażywaj co dwie godziny po łyżce stołowej.

Vogel.

II. Przepisy na cierpienia hemoroidalne z reumatyzmem połączone.

11.

Weź: Soli gorzkiej 3 drachmy,
Saletranu potażu,
Kwiatu siarkowego,
Łodyżki słodkogorzu (Stipit. Dulcamar.) po drachmie jednej.

Zrób proszek i podziel na 6 części.
Zażywaj co 3 godziny proszek z wodą. *Jahn.*

III. Przepisy na hemorojdy z kurczem i bólem w stolcu połączone

12.

Weź: Kalomelu od jednego grana do sześciu,
Gummy arabskiej proszkowanej pół uncji,
Wody z kozłku (*Aq Valerianae*) półtoręj uncji.
Zmięszaj, i to używaj na enemę. *Rychter.*

IV. Przepisy na wzbudzenie hemoroidalnego upływu krwi.

13.

Weź: Aloesu
Gummy ammoniackiej po 2 drachmy,
Myrry wyborowej drachmę jedną,
Zmięszaj z dostateczną ilością spirytusu, i zrób pigułki
dwugranowe, te posypuj lycopodium i zażywaj rano i wie-
czór po jednej do dwóch sztuk. *Rujjus.*

14.

Weź: Extraktu Aloesu,
Myrry; każdego po drachmie,
Kremortartary pół uncji
Wody miętowej pieprzowej 6 uncji,
Zażywaj rano i wieczór po łyżce stołowej.

15.

Weź: Extraktu Aloesu wodnego,
Proszku rabarbarowego,
Mydła lekarskiego, każdego po drachmie,
Zółtej siarki antimonialnej (*Sulph. aur. antim.*) dzie-
sięć gran,
Olejku z kopru włoskiego sześć kropel.
Zrób pigułki trzygranowe, posyp je proszkiem anyżku
gwiazdkowego. Oznacz dwa razy dniem po sześć sztuk za-
żywać.

Teubert.

46.

Weź: Siarkanu żelaza (Ferr. sulphur. cryst.)
 Gummy kino po półtoréj drachmy,
 Terpentyny
 Ekstraktu korzenia goryczki (extr. Gentianae) po 3
 drachmy.

Proszku lukrecyowego ile potrzeba do uformowania
 270 pigulek, posypuj cynamónem i zażywaj cztery razy
 na dzień po 10 sztuk. *Walek.*

V. Przepisy na hemoroidy zbytnie płynące.

47.

Weź: Kwasu winnego (Acid. tart.) od jednego skrupulu
 do dwóch
 Cukru drachmę,

Zrób z tego 6 proszków, i zażywaj 3 lub 4 proszki na
 dzień, *Selle.*

48.

Weź: Gallasu (Gallae) uncyą jedną, gotuj z półtora fun-
 tami wody zwyczajnej do pozostałości jednego funta,
 i dawaj z tego enemę. *Bell.*

49.

Weź: Gummy kino 6 gran,
 Katechu 5 gran,
 Aloesu 6 gran,
 Konserwy z róż, ile potrzeba do zrobienia galki,
 zażywaj trzy razy na dzień taką galkę. *Berra.*

20.

Weź: ekstraktu z krwawniku pół uncyi
 Żelaza proszkowanego drachmę jedną
 Zarób z proszkiem cynamonowym na 3 granowe pigułki,
 i zażywaj po 3 razy na dzień po 3—5 pigulek.

VI. Przepisy na hemoroidy nagle wstrzymane.

21.

Weż: aloesu od jednej do dwóch drachm
 Mydła lekarskiego drachmę jedną
 Zmiešzaj i zrób pigułki dwugranowe i zażywaj dwa lub
 trzy razy na dzień po jednej lub dwie sztuki. *Bel.*

22.

Weż: Extraktu ciemierzycy czarnej (Extract Helleb. nigri.)
 asafetydy
 aloesu
 siarkanu żelaza (Fer. sulphur.)
 szafranu każdego po pół drachmy.
 Tynktury aloes ile potrzeba do zrobienia pigulek dwugra-
 nowych, posypnij proszkiem cynamonowym i zażywaj co
 wieczór po 10 sztuk. *Rychter*

23.

Weż: Siarki osadzonej (Sulph. depur) pół uncyi
 Winianu potażu kwaśnego (Tart. depurat.) uncyję
 jedną
 Cukru 6 drachm
 Olejku cytrynowego 10 kropel, zmiešzaj zrób proszek i za-
 żywaj 3 razy na dzień po łyżeczce od kawy.

VII. Przepisy na guzy hemoroidalne uwięzione i zapalone.

24.

Weż: Siarkanu magnezyi (Magn. sulph.)
 Tynktury rabarbarowej wodnej każdego po unc. 1.
 Wody Melissowej cztery uncyje
 Zażywaj dwa razy na dzień po 2 łyżki stołowe.
Rychter.

25.

Weż: Alunu sproszkowanego półtoręj drachmy
 Opium w proszku pół drachmy
 Maści śmietankowej (Ung. satur). pół uncyi
 Zrób maść i przykładaj na szmateczce.

Rust.

98

26.

Weź: Octanu ołowiu (acetat. plumb.), drach.
Maści różanej pół uncyj
Zrób masę i używaj jak wyżej. *Vogt.*

27.

Weź: Alunu drachmę
Masła kakaowego (But. cacao) dwie uncyje
Zrób masę używaj jak wyżej. *Schmidt.*

28.

Weź: Szafranu skrupuł
Kamfory dwa skrupuły
Oleju z Szaleju, przez gotowanie przyrządzonego
(Olei Hyosciami *rac.*) dwie drachmy,
Maści śmietankowej; sześć drachm,
Zmieszaj i używaj jak wyżej. *Beer.*

**VIII. Przepisy na hemoroidy z osłabieniem naczyń
krwionośnych połączone.**

29.

Weź: Kamfory sproszkowanej 6 gran
Siarki osadzonej pół uncyi
Cukru dwie drachmy
Olejku anyżowego kropli cztery
Zmieszaj, zrób proszek, podziel na 8 części i zażywaj po
trzy proszki na dzień. *Vogel.*

**XI. Przepisy na herbatę dla osób podlegających
cierpieniom hemoroidalnym.**

30.

Weź: krwawniku półtoręj uncyi.
Anyżu drachmę jedną, naparz jak zwyczajną herbatę
w kwarcie wody wrzącej, dla lekkiego rozwolnienia stolca
dodaj angielskiej soli łyżkę stołową.

X. Przepisy na enemę Kaempfa.

31.

Weź: Tysiączniku (Herb. Centaur. minor.)
 Perzu (Rad. Gramin.)
 Mydlnicy lekarskiej, (Rad. Saponariae)
 Korzen. wołowych oczu (Taraxaci) w równej części
 po uncyi.

Pokraj, i zrób z 8miej części na funt wody gotowanej do
 pozostałości pół funta do jednej enemy.

32.

Weź: Korzenia Mydelniku (Rad. Saponariae) jedną unc.
 w ołowych oczu (Taraxaci) —
 ptasięj rutki (Herb. Fumariae) —
 Gotuj z półtorafuntem wody do pozostałości jednego funta,
 dodaj Kozłka (Rad. Valer) sześć drachm
 Rumianku (flor Chamom.) puł uncyi
 Używaj do enemy na usmierzenie kurczu kiszek. —

leg

UWAGA. Na stronie 21, w wierszu 13 od góry, po wyrazie
 wychodzi, dodać krew.

AKADEMI MEDYCZNEJ
W LUBLINIE

05337

Dzieło: **O wychowaniu dzieci, pod
względem lekarskim**, przez tegoż autora,
znajduje się do nabycia we wszystkich Księgar-
niach w Warszawie i na prowincyi po kop. sr. 75.